

Socialism, inflation och sparsamhet

LUDWIG VON MISES

Ludwig von Mises (1881-1973) har bidragit stort till nationalekonomin och dess teorier kring den fria marknaden, inte minst genom att vara banbrytande medelst den österrikiska skolan och dess fokus på individen. En av hans stora upptäckter är hur inflation kan utnyttjas som politiskt instrument för att åstadkomma omfördelning, vilken först presenterades i ett av hans större verk: *The Theory of Money and Credit* från 1912. I denna essä från 1960 diskuterar han hur politiken spelar kommunismen i händerna genom sin ignoranta hållning gentemot planering och penningpolitik.

Den största faran för den amerikanska friheten och det amerikanska sättet att leva kommer inte utifrån. Den är inte av militär art. Inte heller kommer socialism att övervinna det här landet – eller, för den delen, de civiliserade länderna i Västeuropa – i form av en öppen kapitulation inför den kommunistiska internationalen. De chanser socialismen må ha i USA är ett resultat av våra egna politiska partiers ekonomiska politik, som gradvis undergräver de ekonomiska och sociala grunderna för Amerikas frihet och välstånd.

Båda de traditionella partierna, republikanerna och demokraterna, är ärliga när de intygar sin avsky inför totalitarismen. Väljarna är helt övertygade om att de röstar för politiker som är helt förbundna att bevara konstitutionen och all den frihet den medger, när de röstar på ett av dessa partier. Dessa politiker och de som stödjer dem skulle bli bestörta om de insåg att de faktiskt bereder väg för ett system som inte skiljer sig nämnvärt från det totalitära system de så beslutsamt förkastar.

Socialism och planering är kommunism

Det fundamentala felslut som förleder dagens politiska tänkande kan ses som den påhittade distinktionen mellan kommunism å ena sidan och socialism och planering å den andra.

De två termerna socialism och kommunism är synonymer. Kommunism är en mycket gammal term, medan socialism först myntades i Frankrike i slutet på 1830-talet. Till år 1917 användes båda helt utan åtskillnad. Därför kallade Marx och Engels det program de publicerade 1848 för *Kommunistiska manifestet*, medan de partier som organiserades för att genomföra programmet kallade sig för socialistiska partier.

Innan 1917 gjordes ingen åtskillnad mellan dessa ord. När Lenin kallade sitt parti "kommunistiskt" menade han att det var ett parti som uppriktigt syftade till att realisera socialismen till skillnad från partier som, enligt Lenin, endast kallade sig socialistpartier medan de egentligen var "socialistförrädare" och borgarklassens "tjänare". Lenin låtsades aldrig att hans kommunistparti hade något annat mål än att införa socialis-

men. Det officiella namnet han gav sin stat var – och är – Union of the Soviet *Socialist* Republics (USSR). Om någon säger att han är emot kommunism, men hyllar socialism, är han inte mer konsekvent eller logisk än den som deklarerar att han är emot mord men hyllar avrättning.

Det grundläggande kännetecknet för socialistisk, eller kommunistisk, förvaltning är ersättningen av den unikt statliga planeringen till planer för varje individuell medborgare. "Planering" är därför endast ytterligare ett begrepp för att uttrycka vad termerna socialism och kommunism är avsedda att uttrycka.

Ändå vilseleds många av våra partiledare av idén att socialism och planering är något annat än kommunism och att de genom att gynna denna ordning sätter sig emot kommunismen, medan de egentligen helt och fullt anammar det kommunistiska programmet. Självklart låtsas dessa förvirrade politiker att de siktar mot ett socialistiskt system, som bevarar demokrati och den representativa staten.

De säger att de vill avskaffa "endast" *ekonomisk* frihet och bibehålla *politisk* frihet. Det är osäkert om de inser att ekonomisk kontroll inte endast kontrollerar en del av människans liv, som kan skiljas från andra delar. Om staten kontrollerar alla materiella resurser i produktionen, kontrollerar den alla aspekter av individers verksamhet. Om den kontrollerar alla kommunikationsmedel, tryckpressar, radio, TV och alla monteringshallar, kommer all politisk verksamhet vara beroende av de styrandes godtycke. Om alla är förbundna att arbeta enligt statens order, kommer endast de som staten betror att få lägga tid och energi på offentliga angelägenheter.

Det är inte en tillfällighet att den representativa staten och medborgerliga rättigheter utvecklades steg för steg när kapitalismen ersatte feodalismen, och försvann överallt så snart socialism – oavsett den "högra" modellen (tysk nazism och italiensk fascism) eller den "vänstra" modellen (rysk bolsjevism) – trängde undan marknadsekonomin. Despotism är den nödvändiga och naturliga följden av socialism precis som den representativa staten är den nödvändiga och naturliga konstitutionella följden av kapitalism.

Omedvetet stöd för socialism

Förvisso avser många av ledarna inom "vänster"-falangerna i de båda partierna att medvetet avskaffa varje spår av frihet och omvandla Amerika till en fullskalekopia av det sovjetiska systemet. Men de flesta av våra politiker och fotfolket är inte skyldiga till sådant svek. Tvärtom, de är angelägna att bevara det traditionella statssystemet, de fria institutionerna, etablerade av grundlagsfäderna, de institutioner som är fundamentet i detta lands storhet, ära och välstånd, liksom de var de utmärkande dragen för civilisationen i Västeuropa.

Redaktörn har ordet

Den 14 september kallar den politiska överklassen åter röstboskapen till urnorna för att slippa ansvara för den politiska kurs som egentligen redan är bestämd. Endast ett resultat är möjligt, oavsett folkomröstningens utslag – ett ja till den överstatliga politiska valutan. Hans majestät Persson kommer inte att låta sitt mål – att föra den svenska staten in i den europeiska monetära unionens tredje steg – grusas endast på grund av folkviljan.

Oavsett hur det går i september kan vi vara säkra på detta: välfärdsstaten rullas inte tillbaka, utan kommer fortsätta att svälla likt en cancersvulst och förtära allt som är friskt. Med andra ord blir skillnaden minimal, och kan endast komma att bestå i var den som ger order gällande penning- och räntepolitik är belägen. Om det, för svensk del, blir i Stockholm eller Frankfurt.

Men är det egentligen viktigt? Vad som faktiskt är viktigt är det faktum att någon har den faktiska makten att ta beslut om dessa ting. Att det *de facto* är politiska beslut, om än av en så kallad oberoende centralbank, som bestämmer pengars värde borde oroa.

Med detta nummer av Libertarianskt Forum erbjuds läsaren en genomgång av penningväsendet inför höstens folkomröstning: *Tema Pengar*.

Syftet är inte att argumentera för eller emot den europeiska eller svenska politiska valutan, det vore slöseri med såväl tid som energi. Istället har vi samlat ett flertal spännande artiklar, som ger en grundläggande kunskap om vad pengar *egentligen* är. Temaartiklarna erbjuder många nya infallsvinklar och gör upp med politikens maktanspråk.

Den världskände nationalekonomen och filosofen *Ludwig von Mises* är först ut och berättar hur ekonomin förstörs av ignoranta politiska makthavare – och hur pengarna inflateras för att ytterligare stadfästa statens makt. Politikerna spelar kommunismen, och därmed välståndets avskaffande, i händerna utan att de förstår det.

Christian Michel beskriver hur allt vi tar för givet kräver en fri marknad och därför inte kan politiseras. I "Vad är ett 'rättvist pris'?" gör han upp med missuppfattningar genom historien.

Nationalekonomiprofessorn *Hans-Hermann Hoppe* gör åter ett provocerande inlägg i Libertarianskt Forum. Denna gång går han i direkt polemik med såväl nobelpristagaren Milton Friedman som den nationalekonomiska Chicagoskolan. I denna starkt nationalekonomiskt färgade artikel argumenterar han för att valutor inte alls är ett medel för utbyte, utan är en produkt i sig som vilken annan som helst.

Filosofie doktor *William F Schmidt* beskriver därefter guldmyntfoten som optimal valutabas, och hävdar att det inte finns några rationella alternativ till den fria marknadens institutioner. Resultatet av guldmyntfotens avskaffande är endast depressioner och ekonomisk misär.

Dessutom skriver den amerikanske debattören *Keith Preston* hur han ser på sin ideologi, anarko-socialismen, och varför staten måste avskaffas. Oavsett om man kallar sig anarkokapitalist eller anarko-socialist är målet detsamma, är hans tes.

Undertecknad tar sedan vid och berättar hur vi kan avskaffa staten under vår livstid – utan alltför arbetsamt engagemang. Väl-

färdsstaten förmår inte i längden hålla upp den börda den skapat. Världens alla slitvargar klarar inte att producera vad välfärdsstatens barn kräver.

Och vi kan stolt meddela att Libertarianskt Forum har inlett ett formellt samarbete med den världsomspännande libertarianska organisationen International Society for Individual Liberty. Ordföranden *Vincent H Miller* skriver om organisationen och vad den går ut på. Du hittar hans artikel sist i detta extratjocka dubbelnummer.

Som synes har du alltså ytterligare ett stycke historia i din hand – ännu ett fullspäckat, fantastiskt nummer av Libertarianskt Forum. Mycket nöje!

Per Bylund
redaktör

I detta nummer:

TEMA PENGAR:

SOCIALISM, INFLATION OCH SPARSAMHET

Ludwig von Mises 1

TEMA PENGAR:

VAD ÄR ETT "RÄTTVIST PRIS"?

Christian Michel 4

TEMA PENGAR:

DEN STORA BLUFFEN:

FRÅN GULD TILL PAPPER
Hans-Hermann Hoppe 9

TEMA PENGAR:

GULDMYNTFOTEN

William F Schmidt 17

ANARKO-SOCIALISTISK EKONOMI

Keith Preston 19

UPPDRAG: KROSSA VÄLFÄRDSSTATEN

Per Bylund 22

INTERNATIONELLT SAMARBETE:

INTERNATIONAL SOCIETY FOR

INDIVIDUAL LIBERTY
Vincent H Miller 23

Libertarianskt Forum

www.libertariansktforum.org

red@libertariansktforum.org
Redaktör Per Bylund
Red sekr Thord Swedenhammar
Redaktion Ebba Erlanson

Prenumeration kostar 90 kr/år och betalas på hemsidan eller till postgiro 26 49 95-2. Mottagare Svenska libertarianskt forum.

Frekvens 4 nr/år (90 kr)
Postgiro 26 49 95-2
ISSN 1651-744x
Ansvar utg Per Bylund

Författarna svarar själva för sina bidrag. Redaktionen svarar för osignerat material.

Libertarianskt Forum företräder den radikala libertarianska idétraditionen. Den hämtar inspiration från både den klassiska liberalismen och den fredliga anarkismen, vilket innebär ett starkt försvar för varje människas rätt att själv bestämma sin framtid, samt en grundläggande skepticism gentemot makten och de som gör anspråk på den.

Libertarianskt Forum innehar de svenska rättigheterna till flertalet stora internationella liberala och libertarianska tänkares verk, bland annat Murray N Rothbard, Ludwig von Mises, David D Friedman, Tibor Machan och Hans-Hermann Hoppe.

Men även dessa uppriktiga förespråkare av frihet undergräver, trots att det är okänt för dem själva, den amerikanska livsstilen. De ger en hjälpsam hand till påstått välgörande ekonomiska beslut, vilka å ena sidan saboterar marknadsekonomins funktion och, å andra sidan, begränsar individernas självbestämmande genom att öka statens kontroll, ”social” kontroll som det kallas med förskönande omskrivning.

Det mest skadliga slags ekonomisk politik är inflation, det vill säga att öka tillgången på pengar och pengasubstitut. Om ytterligare monopolistiska bank-sedlar ges ut eller om ytterligare saldon skapas, har inget ytterligare lagts till det materiella välbefindandet i ett land. Men de personer, i vilkas fickor de nyskapade medlen hamnar, ges genom detta möjlighet att öka sina inköp. Med andra ord skapas ytterligare efterfrågan på varor och tjänster medan tillgången på sådana varor och tjänster inte har ökat. Det oundvikliga resultatet är att priserna tenderar att gå upp häftigt.

Det finns inget behov av att i detalj teckna av de oönskade – nej, katastrofala – effekterna av ett sådant tillstånd. Alla är bekanta med dem; alla känner till hur man skadas av dem. Bland förnuftiga människor finns det knappast någon som skulle våga öppet förespråka inflationistisk politik. Trots detta har detta land [USA reds anm], liksom de flesta länderna i världen, utfört inflationistiska åtgärder i decennier.

Felet vilar på en brist på ansvar och den nyckfulla egenarten hos statsmän och politiker, liksom på girigheten hos mäktiga påtryckningsgrupper som vill få allmosor från staten, det ökända ”något för inget”. Staten kan inte spendera utan att folket belastas. Eftersom skatterna sedan länge överskridit optimal avkastning och det knappast finns möjlighet till större ökning i budgeten genom ytterligare höjningar av befintliga skatter eller nya sådana, är den huvudsakliga möjligheten att finansiera offentliga utgifter med inflation.

Det är ett allvarligt misstag att anta att en nation kan vinna och bli rikare genom att öka tillgången på pengar och pengasubstitut. Det en grupp människor kan tjäna, förlorar andra grupper.

Inflation och borgenärerna

Låt oss se på en viktig aspekt på problemet, länken mellan borgenär och gäldenär. En av de huvudsakliga effekterna av inflation är den progressiva utspädningen av skulder. Ju längre inflationen fortskrider desto mer gynnas låntagare på bekostnad av borgenären. Medan det nominella värdet på ett lån är oförändrat minskar dess köpkraft mer och mer. Givetvis anser vissa att detta inte nödvändigtvis är av ondo, eller att det till och med kan vara eftersträvarvärt. Borgenärerna, anser de, är rika och kommer över sådana förluster. Men låntagarna är fattiga och gynnas av att deras lånebörda minskas.

Emellertid är detta sätt att resonera helt och hållet felaktigt. Det baseras på ödesdiger feltolkning av grundläggande karaktäristika i det kapitalistiska systemet, under vilket en fortsatt ökande folkmassa med facila medel blir borgenärer.

En av det kapitalistiska systemets huvudsakliga insatser är de möjligheter det erbjuder massan medborgare att spara och därigenom förbättra sitt materiella välbefindande.

På den ”gamla goda tiden” var effektivt sparande möjligt endast för de välbeställda. Bonden, hantverkaren och ägaren av stadsfastigheter kunde förbättra sina gårdar, affärer och byggnader genom sin sparsamhet. Men de egendomslösa arbetarna hade endast ett sätt att spara, att hamstra genom att begrava några mynt eller gömma dem på annat sätt. Detta var ett väldigt otillfredsställande sätt att spara. Dess största brist var att det inte genererade ränta och inte gav spararen möjlighet att förvärva en del av de materiella produktionsmedlen. Medan nytt kapital tillfogades den redan tillgängliga utrustningen, medan nya hus och verkstäder byggdes och blev bättre utrustade, fanns ingen möjlighet för arbetaren att medverka till denna satsning eller att ta direkt del av dess resultat. I denna mening kunde han känna att han var ”proletär”, en man

som inte hade egen egendom och som för evigt var destinerad att leva från hand till mun.

Kapitalismens finansiella tekniker ändrade radikalt detta tillstånd. Kapitalism inte bara ökade marginalprodukten av arbete avsevärt och därigenom ökade löner och de anställdas levnadsstandard. Den gjorde det också möjligt för sparsamma arbetare att förenas i strävan att ackumulera kapital. Den installerade institutioner för att kunna skörda frukten av allas sparsamhet, först och främst sparbanker och försäkringsorganisationer. Även minsta lilla besparing uppbär ränta. Framgången för dessa system var förkrossande. Miljarder tillfördes det kapital som satts att arbeta i fabriker, gårdar, gruvor och kommunikationsmedel. Den vanlige människans innehav motsvaras av en kontinuerligt ökande del av nationens välbefindande.

Den vanlige människan en borgenär

Dessa betingelser manifesteras genom det faktum att genomsnittsmänniskan idag är långivare snarare än låntagare. Den så omtalade ökningen av konsumenters kreditlån, som härstammar från amorteringsförsäljning och -köp, får inte vilseleda oss. Genomsnittsmänniskan är i stor utsträckning en borgenär, inte gäldenär. De många miljarder dollar som storföretag och fast egendom är skyldiga lånebankerna, de kommersiella bankerna, sparbankerna och försäkringsbolagen tillhör – praktiskt, men inte formellt – den vanlige människan. Den vanlige människan äger privata obligationer på samma sätt som hon äger statspapper och realobligationer, som ges ut av riksgäldskontoret liksom av olika statliga underavdelningar. Och till sist ger förtroendet om dessa typer av investeringar henne bättre förståelse för praktiskt företagande, och därför gör det det möjligt för henne att investera genom exempelvis aktieförvärv. Ett utmärkande drag hos dagens finansiella utveckling, aktieandelsfonder och nära besläktade instrument, visar till hur stor del det som kallas riskkapital också blir ett populärt sätt att spara och investera.

Hur viktiga dessa försök att göra den vanlige människan till ägare av aktier än må vara, är den huvudsakliga metoden att ge anställda, som dugliga kapitalister, del av det välbefindande som skapas i den fria ekonomin, genom att förvärva titlar och anspråk på bestämda summor i den nationella valutan. Även ur detta perspektiv förvärvar massan ett ivrigt intresse för de lagliga betalningsmedlens stabilitet, därför att värdet på alla sorters insatser och förskott, obligationer och försäkringsprogram är oskiljaktigt länkade till dollarns köpkraft. En politik som ger ”smygande inflation” som detta land nu driver sedan många år är – förutom alla andra skadliga effekter den för med sig – bokstavligen talat antisocial och antidemokratisk. Det är en politik som går emot den vanlige människans vitala materiella intressen. Det skadar allvarligt de förståndiga och plikttrogna lönearbetare, som söker förbättra sin egen och sina familjers lott genom sparsamhet.

Med en *sund* penningpolitik skulle dessa människor bli mer och mer deproletariserade. De skulle förvärva en ständigt ökande del av det nationella välbefindandet och intresseras för nationens ekonomiska satsningar, inte bara som anställda, utan också som ägare av räntebärande investeringar. Men med en inflationistisk politik ser de hur deras besparings köpkraft, deras försäkringar och pensioner konstant reduceras. Deras hopp om ökat materiellt välbefindande skingras. Deras försök att bli en del av de samhällsskikt, som genom att spara och ackumulera kapital gemensamt förbättrar ekonomin, omintetgjörs. De blir desperata och förlorar sin tilltro till marknadsekonomins rättvisa och effektivitet.

Kommunister förespråkar inflation

De kommunistiska ledarna vet mycket väl hur deras sak gynnas av att undergräva dollarns köpkraft. De vet att de inte kan lyckas i ett land där de lönearbetande massorna litar till sina besparingar och på annan inkomst, som pensioner och sociala fördelar, låsta till exakta summor av det lagliga betalningsmedlet. Det största hindret

»En sund monetär politik är ett av de främsta medlen att förhindra kommunismens lömska ränker«

deras propaganda stöter på i det här landet är det faktum att den "vanliga människan" blir mer och mer deproletariserad och ser sin personliga ekonomiska situation förbättras, inte bara genom ökade löner utan också genom pensionsutfästelser och ränteinkomster. De 65 % av den amerikanska befolkningen som har livförsäkringar är bevis för att de kommunistiska slagorden inte har genomslagskraft, liksom de 47 % av befolkningen som månadssparar i spar- och kommersiella banker. Men när dessa människor ser hur värdet på deras besparingar ständigt reduceras genom inflation förlorar de tron på systemet och blir lätta byten för de subversiva partiernas bedrägliga inviter.

Det är verkligen en diabolisk nödlösning att hetsa olika påtryckargrupper att efterfråga större och större statliga utgifter att finansieras genom ökade lån. Räkningen för sådan statlig överdrift uppbyggs alltid av de flitigaste och mest försynta människorna. Det är deras anspråk som sjunker med dollarns köpkraft.

En sund monetär politik är ett av de främsta medlen att förhindra kommunismens lömska ränker. **IF**

TEMA PENGAR:

Vad är ett "rättvist pris"?

Redan de gamla grekerna försökte definiera vad som är ett rättvist pris på en vara. Än i dag lever vanföreställningar om orättfärdig prissättning kvar. Samtidigt finns det ett korrekt svar, såväl inom nationalekonomin som inom delar av den senmedeltida skolastiken. Christian Michel, schweizisk affärsman och filosof aktiv i London, redsk ut begreppen och gör upp med missuppfattningar genom historien – från Aristoteles och Marx till nutiden.

"Solidaritetsprodukter" är för tillfället inne: kaffe, honung, choklad – som finns att köpa i alla Coop- och Migros-snabbköp i Schweiz – spelar en aktiv roll i marknadsföringen av dessa produkter för "rättvisehandling". Dessa varor, identifierbara genom sina förpackningar, får en att tänka på tropiska plantager och utländska arbetare. *Amigos* (ett populärt märke i Schweiz) betonar sitt exotiska ursprung och försöker förmedla en känsla av gemytlighet. Nackdelen med dessa märken är emellertid att de är betydligt dyrare än sina konkurrenters produkter. *Max Havelaar*, distributör av dessa "etiska" produkter, förklarar att den högre kostnaden utgör ett positivt moraliskt exempel eftersom vinstmarginalen återbördas till de fattiga småbrukarna i Sydamerika och Afrika. Företaget påstår att de högre priserna är rättvisa eftersom överskottet i slutänden hamnar i arbetarnas fickor.¹ Men i vilket avseende är dessa priser "rättvisa"? Finns det ett oomtvistligt kriterium för att skilja mellan det rättvisa och det orättvisa när det gäller prissättning av varor? Om så är fallet, vilket är det?

Definition av rättvisebegreppet

Frågan om rättvisa priser kan inte analyseras om man inte har kommit överens om en definition av begreppet rättvisa. Alltför många diskussioner rörande exempelvis "social rättvisa" förblir resultatlösa eftersom detta övervägande ej tagits med i beräkningen. Det klassiska begreppet rättvisa innebär att var och en får vad som honom tillkommer. Det symboliseras av en kvinna som håller en vågskål i sin ena hand. Hon har förbundna ögon, för att inte se vem som skall dömas. Således är en duktig domare någon som avkunnar en dom oavsett vem den inblandade personen är. Rättvisa är de

facto oberoende av våra känslor, preferenser eller passioner. Trots detta kan vi önska att en viss spelare skall vinna och tycka att det var "orättvist" att han förlorade. Om spelet spelas enligt regelboken måste resultatet emellertid anses vara rättvist, oavsett hur stort nederlaget var eller vilken besvikelse det gav upphov till. Rättvisa handlar om att följa överenskomna regler, inte om att försäkra sig om resultat.²

Inom samhällets ramverk måste förvirringen mellan rättvisans principer och våra "känslor" rörande rättvisa redas ut. Exempelvis är inte ekonomisk fattigdom – som ofta gör känslomässigt intryck på oss – nödvändigtvis en konsekvens av personlig eller social orättvisa. Att endast vädja till en implicit rättvissekänsla kan således inte korrigera sådana trängande situationer. Istället borde man vända sig till andra värderingar – såsom ömsesidigt bistånd, frivillig solidaritet och så vidare – för att råda bot på mänskligt lidande som inte orsakats av ett faktiskt fall av orättvisa. Det är avgörande att etablera distinktionen mellan rättvisa och känslor om rättvisa eftersom juridisk opartiskhet står på spel. Om rättvisan inte tillfredsställer objektiva kriterier kommer den att bli föremål för den enskilda domarens nycker, vilket kan leda till böter, straff, lynchningar eller avrättningar, men inte till rättvisa. Det är genom att hänvisa till subjektiva och romantiska föreställningar om rättvisa – ibland kallade *revolutionär rättvisa*, *social rättvisa* eller *folkets rättvisa* – som det har sagts: "strävan efter rättvisa kommer att förstöra världen".

Innan vi går vidare bör vi också konstatera att idén om att praktisera "kollektivt ansvar" som bäst är tvivelaktig. Om någon handlar orätt är det upp till honom, inte hans familjemedlemmar, släkt, grannar eller landsmän att reparera skadan. Utövandet av rättvisa består i att exakt identifiera vem som har begått en orättvisa, att fastställa kompensation samt att garantera att det är brottsoffret som får ersättning. Det är inte rättvisa att gottgörelsen drivs in från oskyldiga människor, lika lite som det är generositet när det sker med andra människors pengar.

Dessa definitioner kommer hjälpa oss att tydligare avgöra vilka frågor som är inblandade i fastställandet av ett rättvist pris. Först och främst skall vi analysera mekanismerna bakom prissättning, för att därefter fortsätta med en undersökning av de villkor under vilka det kan sägas att ett fastställt pris är rättvist och, slutligen, sammanfatta med en kort beskrivning av åtaganden som kan göras för att tygla framtida orättvisor.

Redan Aristoteles...

För knappt hundra år sedan fann ekonomerna äntligen ett tillfredsställande svar på frågan som hade förbryllat tänkare sedan antiken; nämligen hur man kan fastställa relationen mellan varornas värde, priset man betalar för dem, och deras produktionskostnader.³

De grekiska filosoferna var överraskade (som varje god filosof borde bli) då de inte kunde finna någon signifikant korrelation mellan ett objekts värde och dess användning. De flesta människor har inte råd med en diamant, men ingen kan överleva utan vatten; dock är ett diamanthalsband, även ett av sämsta renhet, värt oändligt mycket mer än en liter vatten även från den renaste bergskälla.

Med anledning av denna paradox har det vidhållits att det inte är objektets användbarhet utan dess knapphet som avgör priset. Med andra ord är diamanter dyra eftersom de är sällsynta. Men åter igen klarar inte denna hypotes av en noggrannare analys. Mina självporträtt, som jag då och då vågar mig på att måla, är mycket mer sällsynta än Rembrandts, men de är värda (betydligt) mindre. Grundkursstudenter i filosofi har sedan länge löst problemet med korrelationen mellan varans knapphet och dyrbarhet med hjälp av den kända syllogismen: allt som är sällsynt är dyrt; en enögd häst är sällsynt; således är enögda hästar dyra.

I *Nicomachiska etiken* föreslår Aristoteles en originell formulering av problemet. Han frågar sig huruvida det är möjligt att finna ett attribut i ett tings själva natur som avgör dess pris. Aristoteles strategi för att bestämma priser väcker viktiga frågor som måste

tas i beaktande när man skall nå ett rättvist pris. Således, om ett tings pris kan härledas ur dess natur, måste nödvändigtvis frågan om det rättvisa i dess pris ses få en annan innebörd. "Rättvis" skall inte längre förstås med åberopande av objektiva rättvisepprinciper utan i relation till exakthet, och därför förändras från att vara en moralisk fråga till en simpel räkneövning. Ett objekts pris skulle mätas utifrån fysiska egenskaper som vikt, volym och densitet. På detta sätt skulle alltså ekonomi anta "hårda" vetenskaps metoder och standarder.

...och nu Marx

Den berömde ekonomen David Ricardo, som senare följdes av Karl Marx, ansåg att detta mystiska attribut härleddes ur hur mycket arbete som krävdes för att tillverka en vara. Följaktligen, när individer utbyter varor byter de egentligen det arbete som är "förkroppsligat" i varorna. Så för att avgöra det "rättvisa" priset, skulle man bara behöva uppskatta arbetet i termer av hur många arbetstimmar det tog att producera varan i fråga.

Att tro att endast arbete förlänar saker värde är emellertid att försumma skapandets mångfald. Utvinning av högkvalitativa kol- eller metallfyndigheter kräver mindre arbete, men genererar ändå mer vinst, än utvinning av mindre koncentrerade metallfyndigheter. Oavsett hur mycket omsorg vindlaren i Hérault än ägnar sin vingård skulle han ändå aldrig producera ett årgångs-Bordeaux.⁴

Liks naturresurserna varierar också människors begåvningar och förmågor. Ingenjören, som på kanske ett par timmar räknar ut en ny tillverkningsprocess, tillför lika mycket värde som den anställde som dag efter dag bara utfört en simpel uppgift. I föregående exempel är det mer kvaliteten än kvantiteten som måste tas i beaktande. Svårigheten med att fastställa en produkts värde – uteslutande på grundval av den mängd arbete som krävs – förblir obesvarad: en lågkvalitativ produkt, som avvisas av konsumenter, kan ha tagit lika lång tid att tillverka som en produkt av hög kvalitet. Måste de som tillverkar dåliga produkter betalas? Det skulle vara detsamma som att belöna slöseri.

I sin formulering av arbetsvärdeteorin förlorade Marx insikten att ekonomisk aktivitet faktiskt tjänar mänskligheten.⁵ Detta betyder att om ett objekt saknar användning och inte ger någon tillfredsställelse så kommer det inte att köpas. Faktum är att artikelns värde kommer kretsa kring noll, oavsett mängden arbete som ursprungligen krävdes för att producera och distribuera den. De socialistiska ekonomiernas alla usla produkter och mängder av kapitalistiska industriernas misslyckanden talar för detta faktum.⁶ Aristoteles besvarade sin egen frågeställning och drog klokt slutsatsen att vi borde ge upp idén om att försöka fastställa priset baserat på tingens natur.⁷ Ty priser säger inte mer om arbetsinsatsen för att producera varan än behovet, efterfrågan, användbarheten eller knappheten av varan i fråga. Ett pris återspeglar ingenting mer än en överenskommelse mellan en köpare och en säljare syftande till utbyte. Vi återkommer till denna definition inom kort, men det är av vikt att erinra om att 1500-talsjesuiterna på Salamancauniversitetet i Spanien var de första som föreslog denna definition och var först med att studera prissättningsmekanismen.⁸

Inga priser utan utbyte

Priser existerar endast i och som ett medel för utbyte. Priser formas nödvändigtvis i relationer med andra.⁹ Robinson Kruse visste sina kostnader ("det kommer ta mig en timmes transporttid att bära tillbaka denna packe med ved"), men att bestämma ett pris var inte meningsfullt för honom (av vem kan han begära två kilo färsk fisk i utbyte mot en timmes transporttid?). Priser fastställs på grundval av sociala relationer mellan två personer. Därför kan vår fråga om hur man skall fastställa det rättvisa priset bara få sin sanna innebörd inom denna relation: rättvist för vem? Noga räknat är varken pris, märke, en handfull franc eller dollar mer rättvist eller orättvist i sig själv än vad gram, kilometer eller någon annan mät-enhet är. Rättvisans innebörd kan endast fastslås i relation till

mänskliga handlingar. Således är det inte en varas pris som intresserar oss, utan huruvida priset – vad det än må vara – överensstämmer med köparens eller säljarens krav på rättvisa.

Låt oss först av allt konstatera att varenda person som köper kaffe i ett café frivilligt samtycker till det angivna priset. Om de tillfrågades skulle självklart alla konsumenter önska att kaffet var billigare eller gratis. Ett observerbart objektivet faktum är att konsumenter inte hellre väljer att köpa mindre dyrt örtet istället för det dyrare kaffet. I den verkliga världen, där hårfrisörer eller caféanställda inte kan arbeta gratis, betalar köpare det förutbestämde priset eller blir utan servicen eller produkterna.

Ett liknande fenomen uppkommer på producenternas sida. Det är ett välkänt faktum att producenters ekonomiska situation är fylld med risker. Låt oss för tillfället bara redogöra för fakta: om kaffe inte har försvunnit, trots låga priser, beror det på att producenterna inte upphört med projektet att odla kaffe; vilket inte betyder att de är entusiastiska över vägspelet, bara att de skulle ha det sämre utan det. Uppenbarligen föredrar producenterna att kaffe tingar högsta möjliga pris. Men även de lever i den verkliga världen och de accepterar det pris som sätts på den öppna marknaden.

För stora delar av världshandeln är förhållandena inte olika dem i det ovan nämnda exemplet: de som köper och säljer varor gör så för att de kommer överens om priser. Låt oss konstatera att i detta fall är det inte någon domare, tribunal eller expert-

kommission som fastställer priser. Dessa "prisdömare" skulle av nödvändighet presentera ett godtyckligt utlåtande. Som vi har sett skulle de inte finna något objektivet i varornas natur som skulle ha möjliggjort deras prissättning. Den enda legitima funktionen hos dessa domare skulle vara att säkerställa parternas överenskommelser om priser i transaktioner. I vår ekonomiska praktik utförs inte denna uppskattningsfunktion av någon domarpanel. Det är aktievarubörserna i stora finanscentra som London och New York, samt sådana nyhetsbyråer som Reuters och Bloomberg, som officiellt registrerar de priser som betalas för råmaterial och sprider denna information över världen.

Återigen, om ett pris betalas, är det nödvändigtvis det pris som köparen och säljaren hade förväntat sig från början av förhandlingen; således, precis som i vilken annan social relation, måste andras önskingar och intressen tillgodoses (oavsett vad köparen tycker så kan inte kaffe vara gratis). Däremot, och detta är huvudpoängen, kan varken köparen eller säljaren rimligen påstå att han eller hon har blivit orättvist behandlad på grund av vilket pris som betalats för en vara på den öppna marknaden. Vilken säljare eller köpare som trodde att han utnyttjades skulle fullfölja en transaktion? Varje part som medger erhållandet av en "rättvis andel" i ett fredligt och frivilligt utbyte bör därför dra slutsatsen att transaktionen upprätthåller de krav på rättvisa som ställdes i början av denna artikel. Vi kan nu föreslå en definition av ett rättvist pris: *ett rättvist pris är det som både köparen och säljaren kan komma överens om.*¹⁰

Invändningar mot definitionen av ett rättvist pris

Det är möjligt att förvänta sig signifikanta invändningar mot vår definition. Man kan föreställa sig möjliga utbyten som, rent kravmässigt, kan stämma överens med vår föreslagna definition men som icke desto mindre kolliderar med våra moraliska känslor. Kan det påstås att alla parter i ett utbyte verkligen samtycker av egen fri vilja? Vad är meningen med att "vara överens" när den enes förhandlingsposition är oändligt mycket mer överlägsen den andres? Detta är starka invändningar som, om inte de bemöts adekvat, kan underminera den föreslagna definitionen av ett rättvist pris.

Den första invändningen mot vår föreslagna definition har att göra med avsaknad av information. I varje utbyte finns det ett kontrakt, även om villkoren bara är implicit fastställda. Om ena parten i ett utbyte avsiktligt eller oavsiktligt försöker lura den andra parten, så kan denne, med lagen på sin sida, avbryta utbytet. En person kan köpa varor och sedan inse att de är antingen oanvändbara, el-

ler hade kunnat köpas på mer fördelaktiga villkor. I denna situation, där antingen ett felaktigt val gjordes eller priset vid närmare eftertanke framstod som för högt, måste vi icke desto mindre anse att priset bestämdes rättvist. Det är visserligen sant att köparen vid säljtillfället saknade avgörande information men säljaren kan inte hållas ansvarig för att detta inte uppdragats. Båda parter handlade i god tro. Öppna marknader, reklam, uppmuntrande råd från vänner och experter, hjälper alla köparen att fatta ett informerat men aldrig fullkomligt beslut. Teorin om ren och perfekt konkurrens, där marknadsaktörerna uppvisar en grad av allvetande, existerar bara i klassiskt liberala ekonomers fantasi.

Den andra invändningen koncentrerar sig på olikheten runt utbytets villkor. Om vi var identiska, placerade i samma situation, så skulle vi självklart producera samma varor och vi skulle inte ha något att byta. Lyckligtvis är det inte så verkligheten ser ut. Människor skiljer sig åt, på grund av sin kreativa kapacitet, strävan och den miljö de befinner sig i. Dessa skillnader möjliggör inte endast utbyte, utan tillförsäkrar dessutom att de är lönsamma för alla inblandade.

För att kunna förstå detta förhållande måste vi inse att sambandet mellan värde, pris och kostnad av naturen är ojämnt. Om en konsument efterfrågar *Max Havelaar*-choklad och har 2,30 franc i fickan, måste hans efterfrågan vara värd *mer* än 2,30 franc för att han skall vilja ha chokladen så mycket att han letar rätt på och köper den, annars skulle han behålla sina pengar. Därtill kommer att om *Max Havelaar* har satt priset på chokladen till 2,30 franc innebär det att priset utgör produktionskostnaden plus vinstmarginalen. Den generella regeln för utbyten kan sålunda uttryckas som följer:

värde för köparen > priset > säljarens kostnad

Ojämligheten mellan *värde för köparen > priset* utgörs av köparens tillfredsställelse. Ojämligheten mellan *priset > kostnaden* visar på att säljaren gör en vinst, vilket är nödvändigt för överlevnad. På vad sätt kan då en ojämlighet – som alla parter tjänar på och accepterar – utgöra en orättvisa?

Genom att missförstå innebörden av denna grundläggande ojämlighet mellan värde, pris och kostnad har vissa ekonomer felaktigt vidhållit att bytet som sådant var ojämnt eftersom det av nödvändighet missgynnade en av de parter som aldrig tjänade på det. Detta är en logiskt absurd hållning, eftersom bytet, om det ingicks frivilligt, måste ha varit ömsesidigt fördelaktigt, annars skulle det inte ha ägt rum. Handel är således, i motsats till vad marxistisk teori påstår, en verkligt produktiv och ömsesidigt fördelaktig process.

Ett byte skapar värde. Köparen erhåller, liksom säljaren, varor som har högre värde än de som ges i utbyte. Det är ett välkänt faktum att livsomständigheter ofta tvingar oss att fatta ekonomiska beslut som vi önskar aldrig skulle uppkomma. Exempelvis skulle en affärsägare, som på grund av antingen olyckliga omständigheter eller vanskötsel tvingas sälja ut sina tillgångar för att tillgodose sina borgenärer, helst inte vilja sälja sitt varubestånd till nedsatt pris. Icke desto mindre kan konsumenterna utnyttja tillfället på bästa sätt utan att få dåligt samvete. Faktiskt skulle affärsägaren befinna sig i en ännu värre situation om konsumenterna förhindrades köpa upp hans varor. Köparna kanske känner empati med affärsägarens situation, men de borde inte uppleva några samvetskval över att utnyttja den situationen, på samma sätt som när man blir befördrad på grund av en kollegas förtidiga död. Ingen är att skylla för denna beklagansvärda situation.¹¹ Även om statens tvångsmakt brukas i likvideringen av affärsinnehavarens tillgångar, är inte utförsäljningspriserna ett resultat av varken fysiskt våld eller orättmätigt tvång.

Om en affär däremot inte frivilligt godtas av alla parter – det vill säga om den baseras på tvång – bör den inte längre betraktas som ett utbyte utan som utpressning, stöld eller slaveri. Då är det

inte längre utbytet som är ojämnt utan möjligheten att påtvinga andra sin vilja genom fysiskt våld. Vi hamnar då dessutom utanför marknadsekonomin gränser, där varor cirkulerar genom utbyte och donationer, och kommer i stället in på utpressnings- eller planekonomins domäner, där varor omdistribueras genom statliga dekret och påbud.

Den tredje invändningen mot den här föreslagna definitionen av ett rättvist pris har att göra med frågan om monopol. Ett monopol är ett koncept som få ekonomer verkar förstå korrekt. Enkelt uttryckt uppstår ett monopol när någon entitet är den enda tillhandahållaren av en given produkt. Enligt klassisk ekonomisk teori måste monopol till varje pris undvikas, då de kan ta ut omätliga priser för sina produkter. Monopolsituationer tillintetgör konkurrensen mellan företag, vilket innebär att konsumenterna i vissa fall inte har något annat alternativ än att acceptera vad en allena-rådande producent tillhandahåller. Stater betraktar detta som ett funktionsfel i den liberala prissättningsmekanismen och har byggt upp en lagstiftningsarsenal för att förhindra uppkomsten av några

som helst monopol – förutom, givetvis, i de fall statliga myndigheter administrerar allmänna nytigheter, säkerhetsrutiner, miljöfaror och så vidare.

Men det är värt att undersöka huruvida ett icke-statligt monopol faktiskt är skadligt för konsumenterna. När entreprenörer tar risker som möter allmänhetens gillande uppstår omedelbart en efterfrågan på deras produkt. Och likväl dröjer det inte länge innan innovatörerna får konkurrenter, vilket erfarenheten visar. I en fri marknadsekonomi kan därför monopol endast finnas till av en anledning: när en producent tillverkar en produkt så effektivt att konkurrenter avskräcks från att ens träda in på marknaden. I en sådan situation betalar emellertid konsumenten ett rättvist pris för varan, eftersom ingen annan kan tillverka den till lägre kostnad.

Garantin för att konsumenten betalar rättvisa priser ligger inte i det faktum att det finns konkurrens, utan i själva *möjligheten* till konkurrens. Ty även om en producers enastående effektivitet kväver konkurrensen, vet han att i en fri marknadsekonomi kommer alltid konkurrenter uppstå för att locka till sig missnöjda kunder om han höjer priserna eller sänker kvaliteten. Bara hotet om en sådan konkurrens utgör tillräckligt incitament för monopolisten att hålla låga priser.

Risken för konkurrens behöver inte omfatta exakt samma produkt för att vara avskräckande; den kan även gälla substitut. Det är därför naturen, trots sin mångfald, inte tillåter upprättandet av monopol. Klichéerna om "geografiska" eller "naturresursmonopol" som fortfarande återfinns i läroböcker förutsätter att vi alla är berövade vårt sunda förnuft. Ågaren till en ökenoas kan bara ta hutlösa priser för sitt vatten en gång, eftersom när ryktet om denna girighet sprider sig, kommer törstiga nomader att bunkra upp extra vatten eller välja andra vägar för att undvika att gynna denna oas genom handel.¹²

Om ett monopol består beror det antingen på att det uppfattas som tillfredsställande av alla parter som tillämpar "rättvisa priser" eller på att det införts tvångsmässigt genom ett legalt konkurrensförbud. De flesta monopol som finns i dag är upprättade av stater för att undandra en viss verksamhetssektor från konkurrensens tryck. Dessa sektorer varierar från land till land, men generellt brukar man finna statliga monopol inom centralbanker, järnvägar, telefonitjänster, postverksamhet, utbildning och naturgas- och elförsörjning. Den principiella kritiken av statligt skyddade monopol går ut på att de gör det omöjligt att längre avgöra rättvisa priser enligt vår tidigare definition: eftersom konkurrensen eliminerats är det omöjligt att avgöra huruvida en konkurrent skulle kunnat tillhandahålla tjänsterna billigare.

Priser: dialog mellan människan och naturen

Ofta fylls debatter om rättvisa priser av argument som konstrueras utifrån hänvisningar till mänskligheten och naturen, men varför

»Ett samhälle bestående av fria människor skulle aldrig medge att en sådan elit skulle veta bättre än de själva vad som är bäst för dem«

låter vi inte istället dessa uttrycka sig direkt genom marknaden? Det som ekonomer kallar *marknaden* är ingenting annat än en dialog som människor upprättar mellan varandra rörande knappa resurser. Det finns åtskilliga sätt för människor att bygga relationer mellan varandra – genom kärlek, vänskap, släktband och kulturella gemenskaper – och lika många sätt att knyta band till naturen: genom arbete, kontemplation eller fest. Marknaden är en sorts kommunikation som människor upprättar när de vill producera och fördela de varor de behöver utan att använda sig av tvång.

Denna kommunikativa och informativa funktion hos marknaden avvisas av dem som söker politisk makt, eftersom den förnekar dem deras självutnämnda roll som sociala ingenjörer, kapabla att förutse människors ”riktiga behov” och att hantera naturresurser.¹³ Ett samhälle bestående av fria människor skulle aldrig medge att en sådan elit skulle veta bättre än de själva vad som är bäst för dem. Vad marknaden beträffar, är det upp till varje individ att avgöra både var och hur han skall utöva sina kreativa och produktiva aktiviteter. Vidare är det prisutvecklingen genom utbud och efterfrågan – inte statstjänstemäns eller akademiska utredningars bedömningar – som informerar oss om huruvida vår verksamhet motsvarar andras förväntningar och överensstämmer med naturresurserna.

Hur kan endast utvecklingen av priser ge oss en fingervisning om att vår verksamhet går hand i hand med naturen och uppfyller människors behov? Låt oss överväga vad som händer när en produkt finns i överflöd i relation till efterfrågan. Dess pris förblir relativt lågt. Det är som om konsumenterna fick ett meddelande från naturen och producenterna som skulle kunna översättas sålunda: ”använd hur mycket du vill, det finns så det räcker till alla”. Att produkten finns tillgänglig till ett lågt pris kommer uppmuntra alla att ersätta dyrare produkter med den för att finna nya användningsområden för den.

Låt oss nu tänka oss att denna konsumtionsökning sätter ett tryck uppåt på priserna. Denna ökning i sig är ett nytt incitament att öka produktionen, eftersom det nu riktas till de producenter som skulle avskräckts av de låga priserna. Således kommer det ökade utbudet att stabilisera priserna, beroende på huruvida producentens kapacitet och naturresurser så tillåter. Om naturresurserna däremot plundrats kommer högre produktionskostnader återspeglas i försäljningspriset. Produktens ökade kostnad är ett meddelande riktat till konsumenterna som inbjuder dem att antingen spara eller se sig om efter substitut.

Priser är information

Priser är information eller signaler som visar konsumenterna huruvida en producents verksamhet tillfredsställer deras behov och passar in i deras miljö, eller om den underminerar desamma. Men information är givetvis endast tillförlitlig om den inte censurerats eller manipulerats. Priser återspeglar korrekt hur det förhåller sig med världens resurser, förutsatt att inte myndigheterna förfalskar dem genom exempelvis subventioner, priskontroll och kvoter som upprätthåller artificiella brister. Att fiffla med termometern kommer inte att förse läkarna med korrekt information om en persons hälsa, och kommer sannernigen inte bota henne. Ju mer priserna kontrolleras, desto mer kommer konsumenterna att avskämmas från verkligheten. De som ger upp frihandel till förmån för en centralt kontrollerad ekonomi kommer förlora livsviktig information; de kommer att begränsas till specialiserade statliga myndigheters godtyckliga råd, eftersom den objektiva referenspunkten i form av konsumentpreferenser och tillgänglighet på naturresurser har skymts.¹⁴

Vi protesterar, på goda grunder, när en statlig myndighet försöker censurera en tidning. Priskontroll är av likartat slag eftersom det censurerar information och, som varje form av censur, förtjänar det att avfärdas. Priskontroll har emellertid allvarigare konsekvenser än att endast åstadkomma desinformation. Som vi har sett är

priser fasta när människor utbyter varor som är oundgängliga för sina liv, och därmed försöker stater kontrollera sina medborgare genom att kontrollera priser.

Ersättning för arbete

Är att bli ersatt för arbete ett fall där individuellt samtycke inte gäller? Vissa anser det. Många stater har faktiskt infört lagar som förbjuder människor att ta anställningar som inte har någon minimilön eller som förbinder dem att arbeta mer än ett visst fastställt antal timmar. Det spelar ingen roll huruvida arbetsgivaren och ansökanden har kommit överens om andra villkor.

Priset på arbete är dock, som alla priser, information. Rika människors pengar är på liknande sätt en signal. Många människor, men inte alla, förväntar sig materiellt välstånd från sin sysselsättning. De iakttar andra som har lyckats skapa välstånd för att kunna följa dessas exempel.

Denna strävan efter personlig vinning, fokuserad på de höga priser deras arbete kan generera, är gynnös för alla producenter.¹⁵ Konkurrensen från dessa nykomlingar kommer småningom att sänka försäljningspriset på produkter, höja produktprestanda och -pålitlighet och möjliggöra största möjliga antal konsumenter att införskaffa åstundade varor.

På samma vis lär sociala gruppers relativa rikedom och fattigdom oss vilken sorts beteende vi skall välja för att kunna nå våra mål. Om ekonomiskt välstånd värderas högre än andra värden, som exempelvis traditionellt byliv, står den relevanta informationen att finna i beteenden hos de människor som bor på sådana ställen som Hongkong eller Silicon Valley. Konkurrens är en upptäcktsprocess, som inte bara informerar oss om våra konsumtionsval utan också om konsekvenserna av ett stöd för sådana värden.

Det antas ofta att människor bör få ersättning för att de arbetar, vilket nämndes ovan som ”arbetsvärde”. Men arbete i sig självt utgör inte något värde. När människor är fria är det aldrig arbete utan en vara eller tjänst som de lämnar ersättning för. Det råkar dock falla sig så att denna vara eller tjänst i de flesta fall inte kan levereras utan arbete, men det är endast slumpat. (Om någon kunde klippa min gräsmata i sömnen skulle jag betala den personen för att sova.)

Vad som skänker arbete ett värde är således inte att det har utförts utan att det resulterar i en efterfrågad produkt så mycket att någon annan kommer att använda sina resurser för att – bland alla andra val han har – köpa just den produkten.

Eftersom ersättning för arbete är ett pris, som liksom alla andra priser är rättvist om det accepteras av alla parter, är inte arbetsgivaren orättvis när han betalar lika mycket till de arbetare som kommit under arbetsdagens sista timme som till dem som arbetat sedan morgonen. (Risken arbetsgivaren tar är bara att han inte kommer få tag i någon som är villig att börja arbeta nästa morgon.)

Dessutom följer att – eftersom det egentligen inte är arbetaren utan tjänsten eller varan som erhåller ersättning – ersättningen inte tar hänsyn till arbetarens hudfärg, kön, religion, politiska sympatier och så vidare. Marknaden fungerar, i likhet med den tidigare nämnda duktiga domaren, ”utan hänsyn till personer”. Det är stater som, utöver varorna och tjänsterna, dessutom beaktar producenternas rasmässiga och nationella identiteter för att kunna exkludera vissa och skänka privilegier åt andra.

Tyska medborgare i Tredje riket och sydafrikaner under apartheid hade, om de fått bedriva sina affärer fritt, sannernigen kunnat göra affärer med kompetenta och affärsmässiga judar och svarta och kunnat bli rika tillsammans med dem. De som, med hänvisning till sina övertygelser, vägrat sådan handel med medlemmarna av en annan ras skulle ha funnit sig utslutna från denna rikedom. Det är därför förstället att rasister och nationalister är så kritiska till en frihandelsekonomi, primärt därför att marknaden inte

»Priser
fastställs på
grundval av
sociala
relationer
mellan två
personer«

»Ju mer priserna
kontrolleras,
desto mer
kommer
konsumenterna
att avskämmas
från
verkligheten«

anpassar sig särskilt väl till de godtyckliga gränser och fördomar människor skapar i sina huvuden.

Att påstå att arbetaren inte får någon ersättning betyder att man värderar hans arbete – kvaliteten på hans produktion – inte hans person. Lönen belönar varken den anställdas meriter eller dygder.¹⁶ Det finns rörmokare som är goda makar och fäder men som är yrkesmässigt inkompetenta; när köket översvämmas lär dock de flesta människor ringa den skicklige rörmokare som, fastän han måhända är otrogen mot sin fru, vet hur man skall reparera läckor.¹⁷

Arbete är långt ifrån en automatisk välståndsskapare, tvärtom uppvisar det en destruktiv tendens genom att uttömma mänsklig energi och naturresurser. Denna destruktivitet får sitt enda rättfärdigande i produktionen av varor och tjänster som är tillräckligt attraktiva för att konsumenterna, genom sin beredvillighet att betala, skall visa det värde de tillskriver dem.

Konklusion

Vi har definierat rättvist pris som det som blir överenskommet under en frivillig transaktions förlopp. *Frivillig* får inte förstås så att det implicerar ett *fantasifoster*, varmed avses en värld där allting skulle vara gratis för köparna och dyrt betalat för till säljarna. En transaktion är frivillig när den ena parten inte använder eller hotar att använda fysiskt våld mot den andra. Alla andra definitioner som skulle försöka uppskatta exempelvis det ”inflytande” en part utövar mot en annan eller ”informationen” tillgänglig för var och en, skulle tendera att vara godtyckliga.

Priser utgör, när de inte påtvingas av myndigheter, den mest tillförlitliga informationen tillgänglig för att vägleda oss i produktiva förhållanden med andra och med naturresurser. Priser etableras därför att människor byter sitt arbets produkter mot de varor de behöver för att leva. Att kontrollera priser är därför ett sätt för staten att kontrollera våra liv.

Rättvisa består av att ge var och en vad som honom tillkommer, därför betalar vi det överenskomna priset för en tjänst eller som kompensation för våra självförvällade orättvisor. Det vore inte rättvist att tvinga någon att betala för varor han inte har köpt eller för att rätta till en orättvisa som han inte är skyldig till. Emellertid finns det situationer där människor inte är förmögna att erbjuda någon tjänst som skulle erhålla betalning helt enkelt på grund av ålder, handikapp, sjukdom eller en oturlig olycka.

Självfallet kan en hel del av sådana situationers finansiella konsekvenser lösas genom frivilliga försäkringsavtal. Icke desto mindre kan vi tänka oss en person som befinner sig vara fullkomligt utblottad, utan att någon direkt orsakat det och därmed kan krävas på ersättning, samt att personen ifråga på grund av bristande framsynhet eller av någon annan anledning inte är försäkrad.

I detta fall är det inte rättvisan som bör ifrågasättas; däremot måste vi söka oss till andra värden som inte upprätthåller rättvisans objektivitet, men som vittnar om vårt personliga engagemang för andra i form av solidaritet, välgörenhet och så vidare. Det är därför som, om en säljare ger rabatt eller en köpare betalar högre priser för att hjälpa de fattiga – som i fallet *Max Havelaar* – priserna inte bara är rättvisa utan också berömvärda gärningar av moralisk solidaritet.¹⁸

Om å andra sidan samma rabatter eller högre priser införs av staten – oaktat om de gynnar de fattiga eller ej – kan de inte vara i enlighet med rättvisan eftersom de som samtycker till dem inte kompenserar för någon orätt de personliga skulle ha åsamkat förmånstagarna. Sådana finansiella uppoffringar är dessutom av tveksamt moraliskt värde eftersom de genomdrivs med våld.

CHRISTIAN MICHEL

Noter

¹ Det är inte min avsikt att kommentera *Max Havelaars* verksamhet, som jag inte är förtrogen med. Publiciteten kring lanserandet av detta nya sortiment av tropiska produkter ger endast tillfälle att reflektera kring det gamla problemet rörande rättvis prissättning.

² Se Friedrich von Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, vol. 2, *The Mirage of Social Justice* (Chicago: University of Chicago Press, 1973), kap. 8.

³ Ludwig von Mises, *Theory and History* (New Haven: Yale University Press, 1957); Murray Rothbard, *Economic Thought Before Adam Smith: An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*, vol. 1 (Hants, U.K.: Edward Elgar Publishing Company, 1995).

⁴ Ricardo insåg, liksom Marx, att arbetsteorin inte kunde appliceras på all produktion: "There are some commodities, the value of which is determined by their scarcity alone. No labour can increase the quantity of such goods, and therefore their value cannot be lowered by an increased supply. Some rare statues and pictures, scarce books and coins, wines of a peculiar quality which can be made only from grapes grown on a particular soil, of which there is a limited quantity, are all of this description. Their value is wholly independent of the quantity of labour originally necessary to produce them and varies with the varying wealth and inclination of those who are desirous to possess them." David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation* (citerad i George Reisman, *Capitalism* (Ottawa, Ill.: Jameson Books, 1996)). På ett förbluffande sätt konstaterar Ricardo att priset på dessa specifika varor kommer variera med "rikeheten och inklinationen" hos potentiella köpare, utan att inse att detta gäller *alla* varor, inte endast sällsynta konstverk och årgångsviner.

⁵ Marx omarbetade sin arbetsvärdeteori åtskilliga gånger under sitt liv, och utvecklade den som mest i *Capital*, vol. 1 (New York: Charles Kerr, 1906), del 2, kap. 4. Litteraturen är full av avvisanden av denna teori. Se exempelvis Reisman, *Capitalism*; samt Thomas Sowell, *Marxism* (New York, Quill Williams Morrow, 1986).

James A. Sadowsky har följande att säga om Marx arbetsvärdeteori: "... it relies on a totally false supposition: that by transforming an object we can increase its value. There is no such thing as value in the object. Objects are valued by people; what is valued by people is the physical reality. People do not value values! The only way to increase another's valuation of what I have is by hypnotism." "Private Property and Collective Ownership", i *Property in a Humane Economy*, ed. Blumenfeld et al. (LaSalle, Ill.: Open Court, 1974), s. 89.

⁶ Tanken att arbete nödvändigtvis förlänar saker värde strider mot sunt förnuft och allmän erfarenhet. Arbete kan förvisso förstöra värde. Det har till och med hävdats att ryssarna skulle varit rikare om de under Sovjettiden begränsat sig till att sälja råvaror utan att bearbeta dem, istället för att omvandla högkvalitativ koppar eller olja till oanvändbara elkablar och undermåliga plastprodukter.

⁷ Aristoteles, *Ethique de Nicomaque*, (fransk översättning Jean Voilquin, Paris Flammarion, 1965 [publicerad på engelska som *Nicomachean Ethics*]), vol. IX, kapitel II.

⁸ Redan Thomas ab Aquino observerade att den mängd arbete som krävs av en jordbrukare för att producera en skäppa vete var mer eller mindre densamma är ut och är in; däremot kunde priset på en skäppa vete variera dramatiskt, beroende på skörden. En fullständig teori för att förklara detta fenomen fanns inte tillgänglig förrän mot slutet av 1800-talet I och med Carl Mengers forskning, som tog med relationen mellan kostnad, pris och värde i beräkningen. Icke desto mindre

tillhandahöll de jesuitlärd i Salamanca på 1500-talet ett preliminärt men konsekvent svar på denna fråga. Jämför Alejandro A. Chauen *Christians for Freedom: Late-Scholastic Economics* (San Francisco: Ignatius Press, 1986). De kunde konstatera att priser berodde på både det värde människor tillmätte vissa varor och produktionskostnaden för desamma. Med andra ord förstod de jesuitiska teologerna nämligen att ett utbyte är ett sammantruffande mellan å ena sidan efterfrågan och å andra sidan kreativitet och arbete som har format naturtillgångar. Dessa teologer – Francisco de Vitoria, Domingo de Soto, Tomas de Mercado och Luis Molina – arbetar inom sådana ämnen som penningteori, enskild egendom, värde, priser och handels och bankväsendets roll har nästan glömts bort. Och likväl menar H. M. Robertson, i motsats till Webers tes, att det är jesuiternas och inte kalvinisternas religion som gynnat kapitalismens anda. *Aspects on the Rise of Economic Individualism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1933).

⁹ Ludwig von Mises, *Human Action*, 3rd ed., rev. (Chicago: Regnery, 1966), kap. 16.

¹⁰ Denna grundregel för fastställandet av ett rättvist pris har uttryckts på en mängd sätt. Exempelvis skriver Clarence B. Carson: "A price in a free market is the amount that a willing seller will take and a willing buyer will pay." *Basic Economics* (Wadley: American Textbook Committee, 1988), s. 118.

¹¹ Samma felaktiga skuld känsla genomsyrar förhållandet mellan rika och fattiga länder. Se exempelvis Peter T. Bauer, *Equality, the Third World and Economic Delusion* (London: Weidenfeld Nicolson & Co., 1981); och Michael Novak, *Une Ethique économique*, (Paris: Editions du Chef et Institut de la Boétie, 1987 [*The Spirit of Democratic Capitalism*, New York: Simon & Schuster, 1982]). Jämför även Pascal Bruckner, *Le sanglot de l'homme blanc* [*The Tears of the White Man, Compassion as Contempt*] (Paris: Editions du Seuil, 1983).

¹² För en diskussion kring monopol, se Isabel Paterson, *The God in the Machine* (Palo Alto, Calif.: Palo Alto Book Service, 1943), i synnerhet kapitel XVI, där författaren analyserar det första införandet av antitrustlagstiftning i USA. Se även Murray Rothbard, *Power and Market* (Kansas City, Kans.: Sheed Andrews and McMeel, Inc., 1977), s. 59; samt *Man, Economy and State* (Los Angeles: Nash Publishing, 1962), vol. 2, kap. X.

¹³ Detta anspråk är den "ödesdigra inbillning" som Friedrich von Hayek avfärdade genom de flesta av sina publicerade arbeten. Se i synnerhet *The Fatal Conceit* (Chicago: University of Chicago Press, 1988); och "The Errors of Constructivism" i *New Studies* (London: Routledge and Kegan Paul, 1978). Jämför även Doug Bandow *Beyond Good Intentions* (Wheaton, Ill.: Crossway Books, 1988), s. 58, som hävdar att "Man is not perfectible through human means."

¹⁴ För teorin om marknaden som en upptäcksprocess, se Friedrich von Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, vol. 3, *Political Order of a Free People* (Chicago: University of Chicago Press, 1979), kap. 15.

¹⁵ Beträffande de rikas betydelse för att uppnå det gemensamma bästa, se Novak, *Une Ethique économique* [*The Spirit of Democratic Capitalism*], del 2, kap. 2, IV: "De l'utilité des riches".

¹⁶ Den frihet människor utövar när de endast betalar för arbete som renderer en värdfull tjänst är stötande för dem som värderar sin förmåga högt, men inte vet hur de skall använda dem för att vara till nytta för andra. Sådana människor föredrar att vara på de politiska myndigheternas sida, där de inte behöver tillföra något för att få betalt. Allt som behövs är utförandet av en "offentlig tjänst", det vill säga tillhandahållandet av en tjänst som allmänheten tvingas betala för, därför att den skulle välja att inte göra det om den hade något val.

¹⁷ Det skall medges att, fastän marknadsökonomi skapar en benägenhet hos människor att värdera kompetens och effektivitet, kommer inte alla värdera dessa egenskaper i samma utsträckning. Vissa kommer frivilligt betala ett högre pris eller godta en lägre kvalitet därför att de föredrar att göra affärer med människor av samma ras, tro, nationalitet och så vidare. Det finns inget att invända mot ett sådant tillvägagångssätt, förutsatt att dessa konsumenter är de enda som betalar för sina preferenser.

¹⁸ Andra initiativ påstår sig vara baserade på personlig interaktion snarare än på vad som betraktas som ett avhumaniserande penningbaserat system. Sådana initiativ brukar vanligtvis omfatta någon sorts byteshandel: "Du lär mig ryska, så målar jag ditt hus". Ett sådant nätverk finns i Storbristannien ("Local Exchange Trading System", LETS) med efterföljare i Canada, Schweiz med mera. Den franska skattemyndigheten bekämpar en liknande lokal organisation ("Système d'Echanges Locaux", SEL) eftersom man naturligtvis inte betalar moms och inkomstskatt när man byter personliga tjänster. Som en del av denna allmänna trend borde vi också nämna "etiska fonder" eller "etiska banker" som kan tänkas ge lägre avkastning men som endast investerar i sådana företag som ledningen bedömer är berömvärda. Paradoxen här ligger i att ledarna för dessa rörelser generellt brukar uttrycka sin motvilja mot "den kapitalistiska marknaden", samtidigt som det de och deras anhängare gör – deltar i frivilliga transaktioner utan kontroll eller subventioner från staten – är kapitalismens kärna.

TEMA PENGAR:

Den stora bluffen: från guld till papper

Vad är pengar, hur uppstår de och vad fyller de för funktion? Är de pengar vi använder idag egentligen värdelösa papperslappar? Är nationella valutor och optimala valutaområden bara en myt? Bör vi återgå till guldmynntfoten? Dessa frågor besvaras utifrån tunga nationalekonomiska argument av Hans-Hermann Hoppe, i skarp polemik med Milton Friedman och Chicagoskolan, liksom med vissa teoretiker inom den österrikiska skolan. Hoppe är anarkokapitalistisk filosof och professor i nationalekonomi. Han är aktiv i Ludwig von Mises-institutets styrelse och har publicerat ett flertal böcker inom libertariansk teori, senast *Democracy: The God That Failed* (2001).

Kommandovaluta (eng *fiat money*) är benämningen på ett bytesmedel som inte är vare sig handelsvara, konsumtions- eller kapitalvara eller ett anspråk på några sådana varor: det vill säga oinlösliga papperspengar. I motsats härtill är nyttighetsvaluta (eng *commodity money*) benämningen på ett bytesmedel som utgörs av antingen en handelsvara eller ett äganderättsanspråk på en sådan.

Det råder inget tvivel om att en kommandovaluta är möjlig. Dess teoretiska möjlighet erkändes för länge sedan och sedan 1971 – när de sista resterna av guldmynntfoten (nyttighetsmynntfot) avskaffades – har alla valutor, överallt, faktiskt inte varit annat än oinlösliga pappersbitar.

Frageställningen för denna artikel är snarare *hur* kommandovaluta är möjlig. Mer konkret: kan kommandovaluta uppstå som ett naturligt resultat av interaktion mellan egennyttiga individer; eller är det möjligt att introducera en kommandovaluta utan att våldföra sig på antingen rättvisepprinciper eller ekonomisk effektivitet?

Det kommer anföras att svaret på den senare frågan är nekande, samt att ingen kommandovaluta någonsin kan uppstå "oskyldigt" eller "oklanderligt". De argument som kommer anföras till stöd för denna tes kommer huvudsakligen vara konstruktiva och metodiska. Emellertid, med anledning av att denna tes ofta ifrågasatts, kommer diverse framstående motargument att vederläggas allt eftersom. Framför allt är det här fråga om att avvisa dels *monetaristernas* (i synnerhet Irving Fisher och Milton Friedman) och dels vissa *österrikiska* så kallade "free bankers" (i synnerhet Lawrence White och George Selgin) argument, som på etisk och/eller ekonomisk grund stödjer en total eller partiell kommandovaluta.

Pengars ursprung

Människan deltar i en bytesekonomi (i stället för att kvarstå i isolerad självhushållning) i den grad hon föredrar fler ägodelar framför färre, samt i den grad hon är kapabel att förstå arbetsdelnings-systemets högre produktivitet. Samma begränsade insikter och egenintresse är tillräckliga för att förklara uppkomsten av en – och i sista hand endast en – nyttighetsvaluta, tillika av en – och slutgiltigt endast en, världsomspännande – penningekonomi.¹ Även om varje person finner att deras köp- och säljmarknader är begränsade till dubbla sammanträffanden av efterfrågan (A efterfrågar vad B har, och B efterfrågar vad A har), kan de expandera sina egna marknader, och därmed i högre grad tillgodogöra sig en omfattande

arbetsdelnings fördelar, om de är beredda att acceptera inte endast omedelbart användbara varor, utan även varor med en högre grad av säljbarhet än de som lämnas i utbyte. Ty även om relativt mer säljbara varor inte är av någon direkt användbarhet för en aktör, innebär innehavet av sådana varor per definition att de i sin tur lättare kan lämnas i utbyte mot omedelbart användbara varor i senare transaktioner; sålunda att deras ägare på detta vis kommer närmre uppfyllandet av det slutgiltiga mål som är ouppnåeligt genom direkt byte.

På grundval endast av sitt egenintresse och observationen att direkt bytta varor besitter olika grad av säljbarhet börjar somliga individer begära specifika varor, inte för dessas egen skull, utan i syfte att bruka dem som bytesmedel. Genom att addera en ny komponent till den förutvarande (bytes-)efterfrågan på dessa varor ökar deras bytesvärde ytterligare. Baserat på sin insikt om detta faktum väljer andra marknadsaktörer i tilltagande utsträckning samma vara för sitt eget innehav av bytesmedel, då det ligger i deras egenintresse att välja sådana varor som redan används av andra i detta syfte.

Inledningsvis kan en mängd olika varor efterfrågas som gemensamt bytesmedel. När en vara efterfrågas som bytesmedel – snarare än i konsumtions- eller produktionssyfte – för att främja framtida inköp av direkt användbarhet (det vill säga för att underlätta billigare inköp) samt för att bredda säljmarknaden för direkt brukbara varor och tjänster (det vill säga för att kunna sälja dyrare) är det emellertid så att ju mer en vara används som bytesmedel, desto bättre kommer den fullgöra sin uppgift.

Eftersom varje marknadsaktör naturligtvis föredrar att införskaffa ett mer gångbart, till sist universellt gångbart, bytesmedel framför ett mindre eller icke universellt gångbart dito, innebär detta att "...there would be an inevitable tendency for the less marketable of the series of goods used as media of exchange to be one by one rejected until at last only a single commodity remained, which was universally employed as a medium of exchange; in a word, money."²

I och med detta, och historiskt i och med etablerandet av guldmynntfoten under 1800-talet (fram till 1914), är de ändamål som eftersträvas genom varje marknadsaktörs efterfrågan på bytesmedel helt tillgodosedda. När priserna på alla konsumtions- och kapitalvaror uttrycks genom samma vara kan utbud och efterfrågan mötas i en global omfattning, ohejdat av avsaknaden av dubbla efterfrågesammanträffanden. På grund av deras universella godtagbarhet utgör redovisning i sådana pengar det mest kompletta och korrekta uttrycket för en producents alternativkostnader. Därtill kommer att när endast en universell valuta används – snarare än flera med begränsad godtagbarhet – ekonomiseras marknadsaktörernas utgifter (i form av direkt omsättningsbara varor) för innehav av endast indirekt brukbara bytesmedel optimalt; när utgifterna för indirekt användbara varor ekonomiserats optimeras även riktiga tillgångar, det vill säga tillgångar i form av konsumtions- och kapitalvaror på lager.

Enligt en lång – spansk-fransk-österrikisk-amerikansk – tradition inom monetär teori³ är pengars ursprungliga funktion – med anledning av osäkerheten i transaktioner – att vara ett *bytesmedel*. Pengar *måste* uppstå som *nyttighetsvaluta* därför att något kan efterfrågas som bytesmedel endast om det har ett föregående bytesvärde (det måste ha varit en bytesvara med hög omsättbarhet); vidare leder konkurrensen mellan valutor i egenskap av bytesmedel oundvikligen till en tendens att konvergera till *en enda valuta* – den enklast omsatta och mest accepterade varan.

Mot bakgrund av detta framstår åtskilliga populära varianter av monetär teori som missriktade eller falska. Hur är det med idén om en valuta baserad på varureserver? Kan buntar (korgar) av varor eller anspråk på sådana utgöra en valuta?⁴ Nej, eftersom buntar av olika varor per definition är svårare

»sedan 1971 har alla valutor, överallt, faktiskt inte varit annat än oinlösliga pappersbitar«

»Det finns inga "optimala" penning- eller valutaområden, lika litet som det finns "optimala handelsområden"«

att omsätta den lättast omsatta av dess olika beståndsdelar. Buntar av varor är därför sällsynt *opassande* att användas som bytesmedel (och det är sålunda ingen slump att inga historiska exempel på någon sådan valuta finns).

Pengar ingen värdevärdare

Hur förhåller det sig med den friedmanitiska idén om fritt fluktuerande "nationella valutor" eller "optimala valutaområden"?⁵ Den måste betraktas som absurd, förutom som ett mellansteg i utvecklandet av en internationell valuta.

Strängt taget är ett monetärt system bestående av konkurrerande valutor med fritt fluktuerande växelkurser fortfarande ett system av partiell bytesshandel, som dras med problemet att dubbla efterfrågesammanträffanden måste uppnås för att handel skall kunna ske. Den fortsatta existensen av ett sådant system är kontraproduktivt till själva syftet med pengar: att underlätta utbyte (i stället för att försvåra det) och att expandera marknader (i stället för att begränsa dem).

Det finns inga "optimala" – lokala, regionala, nationella eller multinationella – penning- eller valutaområden, lika litet som det finns "optimala handelsområden". På samma vis är – så länge mer välstånd föredras framför mindre och så länge det finns osäkerhet – den enda "optimala" valutan *en enda* valuta och det enda "optimala" valutaområdet hela jordklotet, liksom hela världsmarknaden är det enda "optimala" handelsområdet.

Hur är det då med idén, som sedan Irving Fisher varit central för monetär teori, att pengar är en "värdevärdare" och tanken på monetär "stabilisering"?⁶ De utgör ett virrvarr av förvirring och osanning. Först och främst: det finns ett motiv och ett syfte för aktörer att vilja äga bytesmedel; inget motiv, syfte eller behov av att vilja äga en värdevärdare kan däremot tänkas. Agerande och utbyte uttrycker *preferenser* – *inte* likställighet eller likvärdighet: varje person värderar det han erhåller högre än det han byter bort. Ingen behöver någonsin *mäta* värde. Det är lätt att förklara varför aktörer skulle vilja använda grundtal – för att räkna – och tillverka mätinstrument – för att mäta volym, vikt, massa och tid. I en kvantitativt determinerad värld, det vill säga i en värld av knapphet, där saker endast har begränsad effekt, är beräkning och mätning nödvändiga för framgångsrikt handlande. Men vilket tänkbart tekniskt eller ekonomiskt behov skulle kunna finnas av att mäta värde?

För det andra, även om vi lägger dessa svårigheter åt sidan för ögonblicket och antar att pengar faktiskt mäter värde (på så vis att penningpriset för en vara utgör en grundvärdering av varans värde) på samma vis som en linjal mäter längd, uppstår ett annat oöverstigligt problem. Ty då uppstår frågan "vad är denna värdevärdare värde"? Den måste ha ett värde, på samma vis som en linjal måste ha ett värde, annars skulle ingen vilja äga någondera av dem. Likväl vore det uppenbart absurd att svara att värdet på en penningenheter – en dollar – är ett. Ett vad? Ett sådant svar vore lika intetsägande som att besvara frågan rörande värdet på en meterlinjal genom att säga "en meter".

En grundmätare värde kan inte uttryckas i denna mätarens egen enhet. Snarare måste *dess* värde uttryckas genom ordningstal: det är bättre att ha grundtal och grundvärden för längd eller vikt än att endast ha tillgång till ordningsvärdering. Likaså är det bättre om man, tack vare att det finns ett bytesmedel, kan använda sig av grundtal i sin redovisning, i stället för att behöva vara beroende av endast ordningstalsbaserad redovisning, som vore fallet i en bytesekonomi. Men det är omöjligt att i grundtal uttrycka *hur mycket* värdefullare den förstnämnda tekniken är jämfört med den sistnämnda. Det är i just detta avseende som ordningstal – rangordning, preferensprioritering – är att betrakta som mer fundamentala

än grundtal och värde är att betrakta som en oreducerbar, subjektiv, ej kvantifierbar storhet.

Vidare, om pengars funktion verkligen vore att tjäna som värdevärdare, borde man undra varför efterfrågan på ett sådant ting någonsin systematiskt skulle överstiga en per person. Efterfrågan på exempelvis linjaler, skalor och klockor överstiger endast en per person på grund av skillnader i befintlighet (tillgänglighet) eller sannolikheten att de går sönder. Bortsett från detta skulle ingen, vid någon given tidpunkt i tid och rum, vilja äga mer än ett mätinstrument av samma slag, eftersom *ett enda* mätinstrument kan tillhandahålla *alla* möjliga mätoperationer. Ytterligare ett instrument av samma sort skulle vara meningslöst.

För det tredje, oavsett vad pengars *characteristicum specificum* än må vara, är pengar en *vara*. Om det är en vara omfattas det av lagen om marginalnytta och denna lag *motsäger* varje tanke på en stabilt eller konstant värderad vara. Denna lag följer av påståendet att varje aktör, vid varje given tidpunkt, agerar i överensstämmelse med sin egen subjektiva preferensskala och väljer att göra det som han – rätt eller fel – förväntar sig skall tillfredsställa honom mer snarare än mindre, samt att han för att göra detta oundvikligen måste använda sig av kvantitativt bestämda – begränsade – enheter av kvalitativt distinkta varor som medel och sålunda, implicit, måste vara kapabel att vidkänna addition och subtraktion av enheter till och från hans tillgång på medel.

Av detta oavvisligt sanna påstående följer (1) att en aktör alltid föredrar ett större innehav av en vara framför ett mindre, det vill säga rangordnar marginalnyttan av en större enhet av en vara högre än en mindre enhet av samma vara; samt (2) att varje ökning av innehavet av en vara med en ytterligare enhet – av varje enhetsstorlek som en aktör bedömer och erkänner såsom relevant – kommer rangordnas lägre (värderas lägre) än varje likstor enhet av denna vara man *redan äger*, eftersom denna ytterligare enhet endast kan användas för att minska en olust som bedöms mindre än den minst angelägna olust som *tills dess* tillfredsstälts av en likstor enhet av varan, det vill säga att marginalnyttan av en varu-enhet av given storlek minskar (ökar) när tillgången på sådana enheter ökar (minskar). Varje förändring i tillgången på en vara medför således en förändring av denna varas marginalnytta. Varje förändring i tillgången på vara A, sådan den uppfattas av aktör X, medför att X *omvärderar* A. X tillmäter nu A en *annan* värderang.

Således är jakten på en konstant eller stabilt värderad vara illusorisk redan från början, jämförbart med att vilja göra en kvadrat av cirkeln, eftersom varje handling innebär ett byte och varje byte förändrar tillgången på någon vara. Det resulterar antingen i minskning av tillgången på en vara (som i fallet ren konsumtion) eller så leder det till en minskning av en och en ökning av en annan (som i fallet produktion eller interpersonellt utbyte). Oavsett vilket medför förändringen av tillgången förorsakad av en handling också en förändring av de inblandade varorna. Att agera är att avsiktligt *förändra* värdet på varor. Således måste en stabilt värderad vara – pengar eller vad som helst – betraktas som en härledbar eller praxeologisk omöjlighet.

Slutligen, vad beträffar föreställningen om en valuta – en dollar – med konstant köpkraft, är det första fundamentala problemet att pengars köpkraft *inte kan mätas* och att upprättandet av prisindex – alla index – är vetenskapligt godtyckligt, det vill säga så bra eller dåligt som något. (Vilka varor skall inkluderas? Vilken relativ vikt skall tillmätas var och en av dem? Vad kan göras åt problemet att individuella aktörer värderar samma saker olika och intresserar sig för olika varukorgar, eller att samma individ värderar samma varukorg olika vid olika tillfällen? Vad skall man göra med förändringar i varukvalitet eller med helt nya produkter?)⁷ Vidare, vad är det som är så bra med "stabil" köpkraft i vilket fall (hur än det uttrycket godtyckligt definieras)? Förvisso är en "stabil" valuta

»vilket
tänkbart
tekniskt eller
ekonomiskt
behov skulle
kunna finnas
av att mäta
värde?«

»Ingen kan
rimligen vilja
exproprieras
av någon
annan«

uppenbart att föredra framför en "inflatorisk" dito. Men nog vore en valuta vars köpkraft per enhet *ökade* – "deflatoriska" pengar – att föredra framför en "stabil" dito?

Hur förhåller det sig med tesen att pengar – icke räntebärande kontanter – i avsaknad av några legala restriktioner skulle ersättas helt av räntebärande säkerheter?⁸ Ett sådant undanträngande är endast tänkbart i equilibrium, där det inte råder någon osäkerhet och således ingen skulle erhålla någon tillfredsställelse av att vara beredd på framtida eventualiteter eftersom sådana inte antas existera.

Under det allestädes närvarande mänskliga villkoret osäkerhet skulle däremot efterfrågan på icke räntebärande kontanter kvarstå, även om alla legala hinder mot fritt inträde upphävdes – till skillnad från efterfrågan på värdepapper och skuldbrev (aktier, obligationer eller fondandelar). Ty oavsett den varierande beskaffenheten hos dessa olika krav, representerar de anspråk på *kapitalvaror*, annars skulle de *inte* kunna förräntas. Och även den mest konvertibla kapitalvara måste vara mindre omsättningsbar än den mest omsättningsbara av dess slutprodukter; således kan inte ens den mest likvida säkerhet tillhandahålla sin ägare samma beredskap för framtida eventualiteter som den mest omsättningsbara icke räntebärande *slutprodukten*: pengar. Allt detta kunde vara annorlunda om man antog – som Wallace i enlighet med Chicagoskolans egalitära benägenhet underförstått gör – att alla varor är lika omsättningsbara. Då skulle det per definition inte vara någon skillnad på kontanter och säkerheter. Då måste, å andra sidan, alla varor förutsättas vara identiska med varandra, och om så vore fallet skulle varken arbetsdelning eller marknader existera.

Från nyttighetsvaluta till kommando valuta

Om pengar måste uppstå som en nyttighetsvaluta, hur kan den då bli kommando valuta? Genom utvecklandet av penningssubstitut (pappersanspråk på nyttighetsvaluta) – men endast genom bedrägeri och till priset av ekonomisk ineffektivitet.

Under en nyttighetsvalutaregim som guldmyntfoten fram till 1914 "cirkulerade" pengar å ena sidan i form av standardiserade guld tackor och guldmynt i olika valörer som byttes mot varandra i huvudsakligen fasta proportioner i relation till deras vikt och guldhalt.

Å andra sidan fungerade sida vid sida med egentliga pengar även guldcertifikat – ägaranspråk (krav) på specifika mängder guld deponerade hos specifika institutioner (banker), detta för att ekonomisera kostnaderna för lagring (förvaring) och transaktion (avräkning), i en utveckling liknande den för överförbara ägaranspråk – inklusive obligationer och aktiebrev – i syfte att underlätta det rumsliga och tidsliga utbytet av *icke-monetära* varor.

Denna samexistens av egentliga pengar (guld) och penningssubstitut (anspråk på pengar) påverkar varken den totala penningmängden – för varje certifikat som sätts i cirkulation tas en motsvarande mängd guld ur cirkulation (deponeras) – eller den interpersonella inkomst- och välförhållningsfördelningen.

Däremot utgör tveklöst samexistensen mellan pengar och penningssubstitut och möjligheten att inneha pengar i båda formerna och i varierande kombinationer av sådana former en ytterligare bekvämlighet för individuella marknadsaktörer. Det är på så vis i sig värdelösa pappersbitar kan erhålla köpkraft. Om och i den utsträckning inga tvivel råder kring att de är giltiga och faktiskt kan lösas in när som helst säljs och köps papperslappar *som om* de vore riktiga pengar – de byts mot pengar till parikurs. När de väl fått sådan köpkraft och *därefter* berövas sin egenskap som anspråk på pengar (genom att inlösbarheten på något sätt upphävs) kan de *fortsätta* fungera som pengar. Som Mises skriver:

"Before an economic good begins to function as money it must already possess exchange-value based on some other cause than

its monetary function. But money that already functions as such may remain valuable even when the original source of its exchange-value has ceased to exist."⁹

Skulle emellertid egennyttiga individer *vilja* beröva papperslappar deras egenskap som anspråk på pengar? Skulle de *vilja* upphäva inlösbarheten och övergå till i sig värdelösa pappersbitar som pengar? Förespråkare för papperspengar som Milton Friedman påstår att så är fallet och anger vanligtvis ett sparmotiv som anledning till att nyttighetsvaluta ersätts av kommando valuta: guldmyntfot innebär socialt slöseri genom anskaffandet och präglandet av guld. Avsevärda resurser har lagts ned på produktionen av pengar.¹⁰ Med närmast kostnadsfria papperspengar istället för guld skulle sådant slöseri försvinna och resurser skulle frigöras för produktion av direkt användbara kapital- eller konsumtionsvaror.

Det är således en kommando valutas högre ekonomiska effektivitet som förklarar det totala övergivandet av nyttighetsvaluta i dagens värld! Men är det så? Är kommando valutas seger verkligen resultatet av ett oskadligt sparande? Är det ens tänkbart att det skulle vara det? Kan egennyttiga individer verkligen *vilja* spara så som papperspengarnas försvarare antar att de vill?

Vid närmare granskning framkommer att detta är omöjligt, samt att etablerandet av kommando valutan förutsätter ett väldigt annorlunda – inte ofarligt men illvilligt – motiv: antag en penningekonomi med (åtminstone) en bank och verkliga pengar ("outside money" på modern jargong) liksom penningssubstitut ("inside money") i cirkulation.

Om marknadsaktörerna verkligen ville spara på resurskostnaderna för en nyttighetsvaluta (med demonetisering av guld och monetisering av papper som slutgiltigt mål) kunde man förvänta sig att de först – som ett närmande till detta mål – skulle upphöra att använda outside money (guld). Alla transaktioner skulle vara tvungna att utföras med inside money (papper) och alla outside money skulle tvingas deponeras i en bank och således tas ur cirkulation fullständigt. (I annat fall skulle de individer som använde sig av guldmynt, så länge riktiga pengar fortfarande var i cirkulation, tveklöst – genom själva sitt handlande – klargöra att de *inte* vill spara på de därmed förknippade resurskostnaderna.)

Men är det möjligt att penningssubstitut på så vis kan konkurrera ut – och ersätta – riktiga pengar som bytesmedel? Nej; till och med många hårdvalutateoretiker har varit alltför snabba att medge en sådan möjlighet. Anledningen är att penningssubstitut är *substitut* och har en permanent och avgörande nackdel jämfört med egentliga pengar. Papperssedlar (anspråk på pengar) kan lösas in till parikurs endast i den utsträckning en deponeringsavgift har erlagts till deponeringsinstitutionen.

Att tillhandahålla förvarings- och avräknings-tjänster är en kostsam verksamhet och en deponeringsavgift är priset för bevakade pengar. Om papperssedlar lämnas in för inlösen efter det datum till vilket förvaringsavgiften betalats av den ursprungliga eller föregående deponenten skulle deponeringsinstitutionen vara tvungen att införa en inlösningsavgift och sådana sedlar skulle då bytas mot genuina pengar till diskonterat värde.

Nackdelen med penningssubstitut är att de kontinuerligt måste återdeponeras och återutges för att bibehålla sin egenskap av pengar – deras inlösen till parikurs – och således att de fungerar som pengar endast temporärt och diskontinuerligt. Endast egentliga pengar (guldmynt) är permanent lämpade att fullgöra uppgiften som bytesmedel.

Därmed, långt ifrån att inside money någonsin skulle ersätta outside money, kan tvärtom bruket av penningssubstitut förväntas vara strängt begränsat för alltid – inskränkt huvudsakligen till transaktioner av väldigt stora summor pengar och mellanhavanden mellan reguljära kommersiella handlare – medan den överväldigande majoriteten av befolkningen skulle använda riktiga pengar

»Likväl vore det uppenbart absurd att svara att värdet på en penning enhet – en dollar – är ett. Ett vad? Ett sådant svar vore lika intetsägande som att besvara frågan rörande värdet på en meterlinjal genom att säga "en meter"«

för de flesta av sina inköp och försäljningar, därmed visande åsikt att de *inte* vill spara på det sätt Friedman inbillar sig.¹¹

Vidare, även om man för diskussionens skull antar att endast inside money är i cirkulation medan alla genuina pengar lagras i en bank upphör inte problemen för kommandoвалютans förespråkare med det. Utifrån deras perspektiv förefaller det förvisso enkelt nog; all nyttighetsvaluta ligger brukad på banken. Skulle det inte vara mer effektivt om allt detta sysslolösa guld istället användes för konsumtions- och produktionssyften – hos tandläkare eller juvelerare – medan funktionen som bytesmedel övertogs av en billigare – ja, i praktiken kostnadsfri – kommandovaluta? Inte alls.

För det första kan den föreställda demonetiseringen av guld sannerligen inte innebära att en bank därmed övertar ägandet av hela penningmängden, medan allmänheten får behålla sedlarna. Ingen förutom bankägaren skulle gå med på det! Ingen skulle vilja ha *sådana* besparingar. Faktiskt skulle det inte vara besparingar alls, utan en expropriation av allmänheten med banken som enda förmånstagare. Ingen kan rimligen *vilja* exproprieras av någon annan. (Likväl är expropriation av privat ägd nyttighetsvaluta genom regeringar och deras centralbanker det enda sätt på vilket nyttighetsvaluta någonsin har ersatts av kommandovaluta.) Tvärtom skulle varje deponent vilja återta ägandeskapet av sina deponeringar och återfå sitt guld.

Då uppstår däremot ett oöverkomligt problem: oavsett vem – banken eller allmänheten – som nu äger sedlarna, så representerar de inget annat än oinlösligt papper. Innan var kostnaderna förknippade med produktionen av sådana papper inte endast tryckkostnaden utan, än viktigare, kostnaden för att attrahera gulddeponenter genom tillhandahållande av förvaring och avräkning. Men nu, med oinlösligt papper, finns det inte längre något att bevaka. Kostnaden för penningproduktion faller till nära noll, till enbart tryckkostnader. Innan, när papper representerade anspråk på guld, hade sedlarna erhållit köpkraft.

Men hur kan banken eller allmänheten sälja dem, det vill säga få någon att acceptera dem, nu? Skulle de köpas och säljas för icke-monetära varor till de tidigare etablerade växelkurserna? Självfallet inte. Åtminstone inte så länge inga legala hinder mot inträde i sedelproduktionsbranschen fanns; ty under fri konkurrens, med fritt inträde, skulle produktionen av sedlar, om (det icke-monetära) priset för papperssedlar översteg produktionskostnaderna, omedelbart utökas till dess att priset på pengar motsvarade dess produktionskostnader. Resultatet skulle bli hyperinflation. Ingen skulle längre acceptera papperspengar och en flykt till *reella värden* skulle börja.

Penningekonomin skulle bryta samman totalt och samhället skulle återgå till en primitiv, mycket ineffektiv bytesekonomi. Ur byteshandeln skulle så åter en ny (mest sannolikt guld) nyttighetsvaluta uppstå (och sedelproducenterna skulle åter igen, för att vinna acceptans för sina sedlar, basera dem på denna valuta). Vilket sätt att uppnå besparingar!

Om man skall lyckas med att ersätta nyttighetsvaluta med kommandovaluta måste således ett ytterligare villkor tillgodoses: fritt inträde till sedelproduktionsbranschen måste begränsas och ett *penningmonopol* måste upprättas. En enda papperspenningproducent är också kapabel att orsaka hyperinflation och monetärt sammanbrott. Emellertid kan en monopolist, så länge han lagligen skyddas från konkurrens, tryggt och avsiktligt begränsa sin sedelproduktion och på så vis försäkra sig om att sedlarna behåller sin köpkraft. Därefter skulle han sannolikt åta sig att *återlösa* gamla sedlar till deras nominella värde med nya sedlar, samt åter erbjuda förvarings- och avräkningstjänster genom att acceptera sedeldeponeringar i utbyte mot att han ger ut substitut för sedlarna – inlåningsräkning och bankbokspengar – mot en deponeringsavgift.

Med beaktande av detta scenario uppstår flera relaterade frågor. Först, med nyttighetsvaluta, var det tillåtet för alla att fritt träda in i guldgruve- och guldpräglingsbranschen – i överensstämmelse

med antagandet om egennyttiga, värdemaximerande aktörer. Som kontrast, för att Friedmans ”kommandoвалютautdelning” skall kunna uppstå, krävs att konkurrens inom penningproduktionen förbjuds och att ett monopol upprättas. Och hur kan existensen av ett legalt monopol förenas med antagandet om egennytta?

Är det tänkbart att egennyttiga aktörer skulle komma överens om att upprätta ett kommandoвалютamonopol på samma vis som de naturligt kan komma överens om att delta i arbetsdelningen och om att använda samma vara som bytesmedel? Om inte, visar inte det på att kostnaden förknippad med ett sådant monopol måste betraktas som högre än alla resurskostnadsbesparingar?

Att ställa dessa frågor är att besvara dem. Monopol och uppfyllande av egenintresse är oförenliga. Det finns förvisso ett motiv till varför någon skulle vilja bli penningmonopolist. Trots allt, genom att inte behöva lagra, bevaka och lösa ut en värdefull vara minskar produktionskostnaderna dramatiskt och monopolisten kan sålunda erhålla en extra vinst; genom att vara lagligen skyddad från all framtida konkurrens skulle denna monopolvinst omedelbart bli ”kapitaliserad”, det vill säga permanent reflekteras i en uppvärdering av hans tillgångar och utöver sina inflaterade tillgångsvärden skulle han vara garanterad en normal ränta i gengäld. Att påstå att ett sådant arrangemang skulle vara fördelaktigt för monopolisten är dock inte att påstå att det skulle vara fördelaktigt för någon annan och att det således skulle kunna uppstå naturligt.

Faktiskt finns det inte motiv för någon att vilja se *någon annan än sig själv* som monopolist; därmed är inte en överenskommelse om att utse någon särskild till monopolist möjlig. En monopolists position kan endast tillvällas genom makt – framtvungad mot alla exkluderade icke-monopolisters vilja. Ett monopol skapar per definition en distinktion mellan två klasser av individer med olika legal status: mellan de – privilegierade – individer som tillåts producera pengar och de – underordnade – som, till de förras exklusiva fördel, förbjuds göra detsamma. En sådan institution *kan inte* upprätthållas på samma frivilliga vis som arbetsdelnings- och nyttighetsvalutainstitutionerna. Ett monopol är *inte* det ”naturliga” resultatet av ömsesidigt fördelaktigt interaktion utan ett resultat av ensidigt fördelaktigt expropriation (våldsmakt). I överensstämmelse härmed är ett monopol för sin fortsatta existens beroende av hotet om fysiskt våld, istället för frivilligt stöd och samarbete.¹²

Vidare upphör inte oförenligheten mellan egenintresse och monopol när väl monopolet har etablerats, utan fortsätter så länge monopolet förblir verksamt. Det kan inte annat än fungera ineffektivt och på bekostnad av de exkluderade icke-monopolisterna.

För det första är varje producent under fri konkurrens (fritt inträde) ständigt pressad att producera vad han än producerar till minimala kostnader, ity om han *inte* gör det öppnar han för risken att bli utkonkurrerad av nya aktörer som producerar produkten ifråga till lägre kostnad. Som motsats befinner sig en monopolist, skyddad från konkurrens, inte under någon sådan press. Faktiskt ligger det i monopolistens ”naturliga” intresse att *höja* sina kostnader, emedan kostnaden för penningproduktion inkluderar monopolistens egen lön, liksom alla hans icke-monetära belöningar. Det bör därför förväntas att kostnaden för en monopolistiskt tillhandahållen pappersvaluta väldigt snart, om inte från första början, *överstiger* kostnaderna förbundna med en konkurrensmissigt tillhandahållen nyttighetsvaluta.

Därtill kan det förutsägas att priset på en monopolistiskt tillhandahållen pappersvaluta stadigt kommer att öka, det vill säga att köpkraften per penningenheter, och därmed dess kvalitet, kontinuerligt kommer att falla. Alla monopolister, skyddade som de är från konkurrens, är alltid frestade att höja priset och sänka kvaliteten. Detta är i synnerhet sant rörande en penningmonopolist.

Medan andra monopolister måste betänka möjligheten att minsökningar (eller kvalitetsminskningar) faktiskt kan leda till mis-

»Penningekonomin skulle bryta samman totalt och samhället skulle återgå till en primitiv, mycket ineffektiv bytesekonomi«

»Monopol och uppfyllande av egenintresse är oförenliga«

kade intäkter på grund av en elastisk efterfrågan på deras produkt, kan penningmonopolisten vara förvissad om att efterfrågan på just hans produkt – det gemensamma bytesmedlet – lär vara högeligen oelastiskt.

Faktiskt är en penningmonopolist, undantaget under en hyperinflation, då efterfrågan på pengar upphör helt, praktiskt taget alltid i en sådan position att han kan anta att hans intäkter från försäljning av pengar kommer öka även om han höjer priset på pengar (minskar dess köpkraft).

Utrustad med den exklusiva rätten att producera pengar och med antagandet om egenintresse kan monopolbanken förväntas ägna sig åt en ständig ökning av penningmängden. Detta eftersom monopolisten kan öka *sin* realinkomst (till priset av att den icke-monopolistiska allmänhetens dito minskar) för varje ytterligare sedel som tas i cirkulation, fastän en ökad tillgång på papperspengar inte tillför det sociala välbefindandet – mängden befintliga direkt användbara konsumtions- och kapitalvaror – någonting, utan endast orsakar inflation (sänker pengars köpkraft). Han kan trycka sedlar till praktiskt taget ingen kostnad alls och sedan vända sig om och köpa *riktiga* tillgångar (konsumtions- eller kapitalvaror) eller använda dem för återbetalning av *riktiga* skulder.

Välbefindandet för allmänheten, som inte har del i banken, minskar – de äger färre varor och mer pengar med lägre köpkraft. Monopolistens reella förmögenhet kommer däremot att öka – han äger fler icke-monetära varor (och har alltid så mycket pengar han vill). Vem, förutom änglar, skulle *inte* i en sådan situation ägna sig åt en ständig expansion av penningmängden och därmed en kontinuerlig depreciering av valutan?

Det kan vara informativt att kontrastera den ovan skisserade teorin om kommando valuta med synsätten hos den mest framträdande moderna förespråkaren av kommando valuta, Milton Friedman.

Medan den yngre Friedman inte ägnade frågan om pengars uppkomst någon metodisk uppmärksamhet, inser den äldre Friedman att det är ett historiskt faktum att alla pengar uppstod som nyttighetsvalutor (och att alla penningssubstitut uppstod som lageranspråk på nyttighetsvaluta) – och han är, befogat, skeptisk till den äldre Friedrich A Hayeks förslag om kommando valutor utgivna i konkurrens.¹³ Förledd av sin positivistiska metodologi kan Friedman dock inte inse att pengar (och penningssubstitut) *inte* kan uppstå på något annat sätt och att, som en följd därav, Hayeks förslag *måste* misslyckas.

I motsats till de åsikter som framförts här, hävdar Friedman genom hela sitt arbete att en nyttighetsvaluta "naturligt" skulle ersättas av en – mer effektiv, resurskostnadsbesparande – kommando valutarregim. Förbluffande nog anför han inte någon argumentation till stöd för denna tes, undviker alla teoretiska problem, och de argument eller empiriska observationer han faktiskt anför *motsäger* hans påstående. För det första finns ingen indikation på att Friedman är medveten om de fundamentala begränsningarna för att ersätta outside money med inside money. Men om outside money inte kan försvinna ur cirkulationen, hur, förutom genom expropriation, kan länken mellan pappers- och nyttighetsvaluta brytas? Den fortsatta användningen av outside money i cirkulationen visar att dessa *inte* betraktas som underlägsna pengar; vidare kan det faktum att expropriation krävs för att beröva valutan dess nyttighetsmyntfot tas som intäkt för att kommando valuta *inte* är något naturligt fenomen!

Intressant nog medger Friedman – helt korrekt – explicit, efter att ha undvikit problemet med att förklara hur upphävandet av inlösbarhet någonsin kan betraktas som naturligt eller effektivt, att kommando valuta inte, av ovan angivna skäl, kan tillhandahållas konkurrensmässigt utan förutsätter ett monopol. Därefter går han vidare med att hävda att "the production is, as it were, a natural monopoly."¹⁴

Emellertid följer det inte av det faktum att kommando valuta kräver ett monopol att det skulle finnas något "naturligt" i ett sådant monopol, och Friedman tillhandahåller inget som helst argument för hur detta monopol någonsin kan betraktas som det naturliga resultatet av interaktion mellan egennyttiga individer. Vidare förefaller i synnerhet den yngre Friedman vara nästan helt ovetande om klassisk nationalekonomi och dess anti-monopolistiska argument: axiomet att om du ger någon ett privilegium kommer han att använda sig av det och därav slutsatsen att varje monopolistisk producent kommer vara ineffektiv (uttryckt i kostnader såväl som i pris och kvalitet).

I skenet av dessa argument måste det anses vara häpnadsväckande naivt av Friedman att först förespråka grundandet av ett statligt valutamonopol och att därefter förvänta sig att denna monopolist *inte* ska använda sig av sin makt, utan operera till lägsta möjliga kostnad och endast försiktigt inflatera valutan (på en nivå om 3–5% per år). Detta skulle förutsätta att, utöver att bli monopolist, skulle även en grundläggande omvandling av mänsklighetens egennyttiga natur äga rum.

Det är föga förvånande att den äldre Friedman, efter omfattande erfarenhet av sitt eget ideal om en värld med rena kommando valutor sådan den blev efter 1971, och efter att blicka tillbaka på sitt eget centrala – resurskostnadsbesparande – argument för en monopolistiskt tillhandahållen valuta från nästan fyra årtionden tidigare, inte kan annat än medge att hans förutsägelser visade sig uppenbart felaktiga.¹⁵ Han inser att efter övergivandet av guldmyntfotens basta rester har inflationistiska tendenser ökat dramatiskt i en världsomspännande omfattning; framtida prisörelsers förutsägbarhet har minskat kraftigt; marknaden för långtidsobligationer (som statsobligationer) har nästan utplånats; antalet investerings- och "hårdvaluta"-rådgivare och mängden resurser uppbundna i sådana företag har ökat drastiskt; penningmarknadsfonder och valutaterminsmarknader – som annars – utan den ökade inflationen och osäkerheten – inte skulle ha uppstått alls eller åtminstone inte fått den betydelse de nu har – har utvecklats och attraherat avsevärda mängder reelltillgångar; och, avslutningsvis, förefaller det som om till och med de direkta resurskostnaderna förbundna med produktionen av guld ackumulerat i privat hamstring, som en skyddsvall mot inflationen, har ökat.¹⁶

Men vilken slutsats drar Friedman av dessa empiriska bevis? I överensstämmelse med sin egen positivistiska metodologi, enligt vilken vetenskap är förutsägelse och falska förutsägelser falsifierar ens teori, kunde man förvänta sig att Friedman slutligen skulle överge sin teori om hopplöst felaktig och förespråka en återgång till nyttighetsvaluta. Men icke.

Istället, i en anmärkningsvärd uppvisning i fortsatt ignorans (eller arrogans), hävdar han med enfaset att inget av dessa bevis skall tolkas som "a plea for a return to a gold standard. [...] On the contrary, I regard a return to a gold standard as neither desirable nor feasible."¹⁷ Nu som då håller han fast vid åsikten

att guldmyntfotens lockelse endast är "nonrational, emotional" och att endast kommando valuta är "technically efficient."¹⁸

Enligt Friedman är det som krävs för att komma till rätta med den nuvarande kommando valutarregimen att hitta "some anchor to provide long-term price predictability, some substitute for convertibility into a commodity, or, alternatively, some device that would make market predictability unnecessary. Many possible anchors and devices have been suggested, from monetary growth rules to tabular standards to the separation of the medium of exchange from the unit of account. As yet, no consensus has been reached among them."¹⁹

Banker som förskingrare

Banker utför två strikt åtskilda uppgifter, varav endast den ena än så länge diskuteras här.²⁰ Å ena sidan fungerar de som deponeringsinstitutioner som erbjuder förvarings- och avräkningstjänster.

»En monopolists position kan endast tillvällas genom makt«

»ett monopol är för sin fortsatta existens beroende av hotet om fysiskt våld, inte frivilligt stöd och samarbete«

De accepterar deponeringar av (nyttighets-)valuta och ger ut ägaranspråk på pengar (lagerkvitton; penningssubstitut) till sina deponenter – dessa kvitton kan lösas in till parikurs och på begäran.

För varje ägaranspråk på pengar som de ger ut håller de sig med en motsvarande mängd riktiga pengar, redo för inlösning (100 procents reserve banking). Ingen ränta betalas på deponeringar. Snarare betalar deponenterna en avgift till banken för att den tillhandahåller förvarings- och avräkningstjänster.

Under fri konkurrens – fritt inträde i bankbranschen – tenderar deponeringsavgiften, som utgör en banks intäkter och möjliga vinstkälla, att vara minimal. Vinsten – eller snarare ränteintäkterna – i bankväsendet tenderar att vara desamma som i alla andra icke-bankbranscher.

Å andra sidan fungerar banker även som förmedlare mellan sparare och investerare – sparbanker – något som ursprungligen var institutionellt helt separat från deponeringsinstitutionen. Som sparbanker väljer de först att erbjuda och upprätta tidskontrakt med sparare. Sparare lånar pengar till banken för en specificerad – kortare eller längre – tidsperiod i utbyte mot bankens kontraktliga åtagande om framtida återbetalning samt en viss inlåningsränta i gengäld. Utifrån spararnas synvinkel växlar de in pengar i nuet mot ett löfte om pengar i framtiden: inlåningsräntan är belöningen för deras väntan. När banken sålunda erhållit tillfälligt ägarskap över spararnas pengar lånar den ut samma pengar till investerare (inklusive banken själv) i utbyte mot de senares löfte om framtida återbetalning och ränta.

Räntan är differentierad – skillnaden mellan inlåningsräntan till spararna och utlåningsräntan till investerarna utgör priset för bankens förmedling mellan sparare och investerare och utgör sparbankens inkomst.

Liksom är fallet för deponeringsbanktjänster och deponeringsavgifter tenderar även denna förmedlingskostnad att, under fri konkurrens, vara minimal, och på liknande vis tenderar vinsterna från banklånerörelse att likna de vinster som kan uppnås på andra sätt.

Varken deponeringsbanks- eller sparbanksverksamhet, sådana de beskrivits ovan, innebär någon ökning av penningmängden eller en ensidig inkomst- och välståndsfördelning. För varje nytgivna deponeringsedel tas en motsvarande mängd pengar ur cirkulation (endast pengarnas *form*, inte deras kvantitet, förändras), och i banklåneverksamheten byter endast samma summa pengar ägare upprepade gånger. Alla utbyten – såväl sådana mellan deponenter och deponeringsinstitutioner som sådana mellan sparare, förmedlande banker och investerare – är till ömsesidig fördel.

Som motsats till detta innebär fractional reserve banking en medveten sammanblandning mellan deponerings- och lånefunktionen. Det medför en ökning av penningmängden och leder till en ensidig förmögenhetsfördelning till bankens fördel, liksom till ekonomisk ineffektivitet i form av konjunkturcykler.

Sammanblandningen av dessa båda bankfunktioner blir uppenbar när man beaktar, att under fractional reserve banking får antingen deponenterna ränta (istället för att behöva erlägga en avgift) och/eller så garanteras spararna rätten till omedelbara uttag (istället för att tvingas vänta med sina anspråk på uttag till ett visst angivet framtida datum). Tekniskt sett uppstår en banks möjligheter att ägna sig åt sådan verksamhet ur det faktum att de som har deponeringsanspråk (anspråk på pengar som erhålles på begäran, omedelbart, till parikurs) vanligtvis *inte* reser dessa anspråk samtidigt, så att de alla samtidigt kommer till banken vid samma tidpunkt för att lösa in sina sedlar. Med anledning härav kommer en deponeringsbank vanligtvis att behålla en viss mängd reserver (av riktiga pengar) utöver de dagliga uttagen. Det blir på så sätt möjligt för banken att låna ut dessa "överskottsreserver" till lånare och sålunda göra en vinst på utlåningsränta (som banken sedan

delvis kan överföra till sina deponenter i form av räntebärande inlåningsräkningar).

Förespråkare för fractional reserve banking brukar vanligen hävda att förfarandet att hålla mindre än 100 procent i reserv endast utgör en ofarlig "penningekonomisering" och påpekar gärna att inte endast banken, utan även deponenterna (som får ränta) och spararna (som får omedelbar uttagsrätt) tjänar på ett sådant förfaringsätt. Men faktum är att fractional reserve banking har två sammanhängande fatala problem och är allt annat än ofarligt och fördelaktigt för alla.

För det första bör det påpekas att allt annat än 100 procents reserv i deponeringsbankerna faktiskt överför det tillfälliga ägarskapet över pengarna från banken till låntagare, medan deponenterna, som har rätt till omedelbara uttag, återtar sitt ägarskap av samma medel. Men det är omöjligt att både deponent och låntagare har exklusiv förfoganderätt över samma resurser vid samma tidpunkt. Två individer kan *inte* vara suveräna ägare till samma sak samtidigt. En bank som låtsas något annat – som åtar sig inlösningsplikter utöver sina faktiska reserver – är därför att betrakta som bedräglig. Dess kontraktliga förpliktelser *kan inte* uppfyllas. Bankens bör därför, från första ögonblicket, betraktas som i sig bankrutt – vilket bevisas av det faktum att den inte, i strid med sitt eget antagande, kan stå emot en eventuell bankrusning.

För det andra ökar banken penningmängden genom att låna ut sina överskottsreserver till låntagare, oavsett om låntagarna tar emot dessa reserver i form av riktiga pengar eller inlåningsräkningar (checkkonton). Om lånet består av riktiga pengar ökar mängden egentliga pengar i cirkulation utan att en motsvarande mängd penningssubstitut tagits ur cirkulation; om det består av ett checkkonto ökar mängden penningssubstitut utan att en motsvarande mängd verkliga pengar tas ur cirkulation. I båda fallen kommer det finnas mer pengar nu än det gjorde innan, vilket leder till en minskning av pengarnas köpkraft (inflation) och, som en följd därav, en systematisk omfördelning av realinkomster till förmån för banken och dess låntagare och till nackdel för den icke-bankverksamma allmänheten och alla andra bankkunder. Bankens erhåller ytterligare ränteintäkter fastän den inte gör någonting för att öka den icke-bankverksamma allmänhetens välstånd (vilket den skulle göra om ränteintäkterna var ett resultat av minskade bankutgifter, sparande) och låntagarna införskaffar riktiga, icke-monetära tillgångar med sina medel, varmed de minskar det reella välståndet för den övriga allmänheten med motsvarande summor.

Därtill kommer att banken, om inte den endast spenderar överskottsreserven på sin egen konsumtion utan istället lånar ut den mot ränta, oundvikligen startar en konjunkturcykel.²¹ Den erbjudna mängden kredit är nu större än tidigare. Som en konsekvens av detta kommer priset på kredit – utlåningsräntan – att falla under den nivå det annars skulle befinna sig på. Med ett lägre pris söks mer kredit. Eftersom pengar inte kan generera mer pengar måste låntagarna, för att kunna få avkastning – och ren vinst därutöver – omvandla sina lånade medel till investeringar, det vill säga att de är tvungna att köpa eller hyra produktionsfaktorer – jord, arbete eller möjligen kapitalvaror (tillverkade produktionsfaktorer) – kapabla att producera ett framtida varuoutput vars värde (pris) överstiger insatsen. Därav följer att, med en ökad kreditvolym, fler i nuläget tillgängliga resurser binds upp i produktionen av *framtida* varor (istället för att användas till konsumtion i nuet) än som annars vore fallet; och för att kunna slutföra alla investeringsprojekt som nu är igångsatta kommer mer tid att krävas än den tid som vore nödvändig för att slutföra endast de projekt som skulle ha påbörjats utan kreditexpansionen. Alla de framtida varor som skulle ha tillverkats utan kreditexpansionen plus de som nyligen adderats på grund av kreditexpansionen måste produceras.

»Förvisso är en "stabil" valuta uppenbart att föredra framför en "inflatorisk" dito. Men nog vore en valuta vars köpkraft per enhet ökade – "deflatoriska" pengar – att föredra framför en "stabil" dito?«

»Två individer kan inte vara suveräna ägare till samma sak samtidigt«

I skarp kontrast till situationen där räntesatserna sjunker på grund av ett fall i tidspreferensnivåerna, det vill säga att den grad till vilken nutida varor föredras framför framtida varor och allmänheten därmed faktiskt sparar mer för att ge investerarna tillgång till en större mängd varor mot ett löfte om varor i framtiden, så har inte någon förändring i tidspreferenser och sparande ägt rum i den situation vi nu stipulerar. Allmänheten har *inte* sparar mer och, i enlighet därmed, utgör inte den extra kreditmängd banken erbjuder en *nyttighetskredit* (kredit som täcks av icke-monetära varor som allmänheten avstått från att konsumera), utan den är en *supplementär* eller *cirkulationskredit* (kredit som bokstavligen skapats ur tomma intet – utan någon motsvarande uppoffring i form av ej konsumerade icke-monetära varor från borgenärens sida).²²

Om den ytterligare krediten varit nyttighetskredit skulle en ökad investeringsvolym ha varit befogad. Det skulle ha funnits en tillräckligt stor tillgång på varor i nuet som kunde brukas i produktionen av framtida varor så att alla – de gamla såväl som de nyligen påbörjade – investeringsprojekten framgångsrikt kunnat slutföras och en högre nivå av framtida konsumtion uppnåts. Om kreditexpansionen däremot beror på beviljandet av cirkulationskredit kommer den därav följande investeringsvolymen visa sig överambitiös.

Investerare kommer, missledda av en lägre räntesats, agera *som om* sparandet hade ökat. De styr om mer resurser tillgängliga i dagsläget till investeringsprojekt, för att omvandlas till framtida kapitalvaror, än som är befogad mot bakgrund av det faktiska sparandet.

Som ett resultat av detta kommer priserna på kapitalvaror inledningsvis öka relativt priserna på konsumtionsvaror, men när väl allmänhetens undertryckta tidspreferenser åter hävdar sig kommer det uppstå en kronisk brist på konsumtionsvaror. Räntesatsen kommer då justeras uppåt och det är nu istället priserna på konsumtionsvaror som kommer stiga relativt priserna på kapitalvaror, vilket kräver att vissa av investeringarna måste likvideras såsom varande ohållbara felinvesteringar. Den tidigare bubblan kommer att spricka, varmed den framtida levnadsstandarden minskas under den nivå som annars kunde ha nåtts.

Av de nyare förespråkarna av fractional reserve banking förtjänar fallen Lawrence White och George Selgin²³ några kritiska kommentarer, om inte annat så för att båda är kritiska till den friedmanitiska monetarismen och istället söker sig bakåt till den österrikiska, i synnerhet den misesianska, traditionen inom monetär teori.²⁴

Deras monetära ideal är en universell nyttighetsvaluta i likhet med den internationella guldmyntfoten och, baserat på detta, ett system med konkurrerande banker som, påstår de, skulle – och borde tillåtas av ekonomiska effektivitetsskäl likaväl som rättviseskäl – ägna sig åt fractional reserve banking och utställande av supplementär kredit.

Vad rättvisefrågan beträffar, anför White och Selgin endast ett argument vars syfte är att påvisa fractional reserves förmodat icke-bedrägliga karaktär: nämligen att förbudet av ett sådant förfarande skulle innebära att man våldförde sig på kontraktsfrihetens principer genom att förhindra "banks and their customers from making whatever sorts of contractual arrangements that are mutually agreeable."²⁵ Det måste sannerligen betraktas som ett fånigt argument.

För det första är det ett historiskt faktum att fractional reserve-banker aldrig informerade sina deponenter om att en del av eller hela deras deponeringar faktiskt skulle lånas ut och därmed inte skulle finnas tillgängliga för uttag när som helst. (Även om banken skulle betala ränta på inlåningsräkningarna och det därmed *borde* ha varit uppenbart att banken *måste* låna ut deponeringar, innebär inte det att någon av deponenterna faktiskt förstod detta faktum. Tvärtom kan det utan tvekan sägas att få om några inser det, även bland dem som inte är ekonomiska analfabeter.) Inte heller informerade fractional reserve-banker sina låntagare att en del av eller

hela den kredit de beviljats hade skapats ur tomma intet och skulle kunna återkrävas när som helst. Hur kan då deras agerande kallas något annat än bluff och förskingring?!

För det andra, och mer avgörande, utgör föreställningen att fractional reserve banking skulle sortera under kontraktsfrihetsprincipen ett fullkomligt missförstånd av denna principens själva innebörd. Kontraktsfrihet innebär inte att *alla* ömsesidigt fördelaktiga överenskommelser skall tillåtas. Det är uppenbart så, att om A och B tecknar kontrakt om att råna C är detta *inte* i överensstämmelse med principen. Kontraktsfrihet innebär istället att A och B bör tillåtas sluta vilka kontrakt som helst *rörande sin egen egendom*, men fractional reserve banking innebär att kontrakt sluts rörande tredje mans egendom. Närhelst banken lånar ut sin "överskottsreserv" till en låntagare påverkar ett sådant bilateralt kontrakt tredje mans egendom på tre sätt.

För det första minskar alla andra penningägares köpkraft genom en sådan ökning av penningmängden; för det andra skadas alla deponenter eftersom sannolikheten att de framgångsrikt skall kunna återta sin egendom minskar; och för det tredje skadas alla andra låntagare – sådana som lånar på nyttighetskredit – eftersom tillskottet av supplementär kredit försämrar hela kreditstrukturens säkerhet och ökar risken för affärsmisslyckande för alla nyttighetskreditinvesterar.

För att komma förbi dessa invändningar mot påståendet att fractional reserve banking överensstämmer med kontraktsfrihetsprincipen anför White och Selgin, som ett sista försvar, argumentet att banker kan lägga till en "optionsklausul" på sina sedlar, som klargör för deponenterna att banken när som helst kan upphäva eller vägra inlösen, och likaså informerar låntagarna att deras lån kan återkallas omedelbart.²⁶ Ett sådant tillvägagångssätt skulle visserligen undanröja anklagelsen om bedrägeri, men blir istället föremål för en annan fundamental kritik, ty sådana sedlar skulle inte längre vara *pengar* utan en märklig sorts *lotter*.²⁷

Pengars syfte är att fungera som den lättast omsättningsbara och mest accepterade varan, för att dess ägare skall vara beredd till omedelbara inköp av indirekt användbara konsumtions- eller kapitalvaror; av detta följer att vad som helst som brukas som pengar, för att kunna vara omedelbart omsättningsbart vid en framtida tidpunkt, måste vara något som ger sin ägare en *absolut* och *ovillkorlig* äganderätt.

Ägaren till en sedel försedd med en optionsklausul har, i bjärt kontrast, *inte* något ovillkorligt ägaranspråk. Han är snarare, i likhet med ägaren till en "fractional reserve-parkeringsbiljett" (fler biljetter än tillgängliga parkeringsplatser säljs och parkeringsrutorna fördelas efter principen "först till kvarn") endast berättigad att delta i dragningen av vissa priser bestående av ägarskaps- eller tidsuthyrningstjänster på vissa specifika varor i enlighet med specifika regler. Men dragningsrätten – till skillnad från ovillkorliga ägaranspråk – har endast ett *tidsvillkorat* värde, det vill säga *fram till* dragningarna, därefter är de värdelösa så snart priserna har delats ut till lottinnehavarna; således skulle de vara sällsynt *olämpliga* som bytesmedel.

Vad det andra påståendet beträffar, att fractional reserve banking skulle vara ekonomiskt effektivt, är det värt att påpeka att White, trots att han tveklöst är bekant med det österrikisk-misesianska påståendet att *varje* tillskott av supplementär kredit måste leda till en konjunkturykel, ändå inte någonstans nämner konjunkturykelproblemet. Endast Selgin tar sig an detta problem. I sitt försök att påvisa att fractional reserve banking *inte* orsakar konjunkturykeln gör dock Selgin huvudlöst det keynesianska misstaget att blanda samman efterfrågan på pengar (som avgörs av pengars användbarhet) och sparande (som avgörs av tidspreferenser).²⁸

Selgin påstår att "to hold inside money is to engage in voluntary saving [... Accordingly] an increase in the demand for money warrants an increase in bank loans and investments [... For] whenever a bank expands its liabilities in the process of making new loans and investments, it is the holders of the liabilities who are

»Kontraktsfrihet innebär inte att alla ömsesidigt fördelaktiga överenskommelser skall tillåtas«

the ultimate lenders of credit, and what they lend are the real resources they could acquire if, instead of holding money, they spent it."²⁹

På grundval av denna syn att återhållandet av pengar motsvarar sparande och att en ökad efterfrågan på pengar är detsamma som ökat sparande går Selgin vidare med att avfärda Mises påstående att *varje* utgivning av supplementära medel måste orsaka en konjunkturcykel eftersom det sänker räntan under dess "naturliga" nivå som "förvirrat". Selgin skriver: "No ill consequences result from the issue of fiduciary media in response to a greater demand for balances of inside money."³⁰

Men förvirringen ligger helt och hållet hos Selgin själv. För det första är det direkt osant att påstå att återhållandet av pengar, det vill säga att inte spendera dem, är likställt med sparande. Då kan man lika gärna påstå – vilket skulle vara lika fel – att icke-spendandet av pengar är jämförbart med att *inte* spara. Faktum är att sparande är icke-konsumtion och efterfrågan på pengar har ingenting att göra med vare sig sparande *eller* icke-sparande. Efterfrågan på pengar är oviljan att köpa eller hyra icke-monetära varor – och detta inkluderar konsumtionsvaror (varor i nuläget) och kapitalvaror (framtida varor). Att inte spendera pengar är att inte köpa *varken* konsumtionsvaror *eller* investeringsvaror.

I motsats till vad Selgin påstår är läget alltså följande: individer kan använda sina monetära tillgångar på tre sätt. De kan spendera dem på konsumtionsvaror; de kan spendera dem på investeringar; eller så kan de behålla dem som kontanter. Det finns inga andra alternativ. Även om en person alltid måste fatta beslut om tre gränssnitt samtidigt avgörs utgången alltid av två distinkta och praxeologiskt icke-besläktade faktorer. Proportionen konsumtion/investering, det vill säga beslutet hur mycket av ens pengar man skall spendera på konsumtion respektive investeringar, avgörs av personens tidspreferenser, det vill säga av den grad till vilken han föredrar konsumtion i nuet framför framtida konsumtion.

Å andra sidan baserar sig hans efterfrågan på kontanter på den användbarhet som är förknippad med pengar, det vill säga den personliga tillfredsställelsen han får av pengar genom att de möjliggör för honom att utföra omedelbara inköp av direkt eller indirekt användbara konsumtions- eller kapitalvaror vid osäkra framtida tidpunkter.

Härav följer att om efterfrågan på pengar ökar medan den sociala penningmängden är given kan denna ytterligare efterfrågan endast tillgodoses genom en sänkning av penningpriserna på icke-monetära varor. Pengarnas köpkraft kommer då öka, det *reella* värdet på individuella kontanttillgodohavanden kommer öka och med en högre köpkraft per penningenheter kommer utbudet och efterfrågan på pengar åter att nå equilibrium. Det relativa priset på pengar i relation till icke-monetära varor kommer att ha förändrats.

Men om *inte* tidspreferensen antas ha ökat samtidigt kommer *reell* konsumtion och *reella* investeringar att vara desamma som med samma förutvarande proportion konsumtion/investering, vilket sänker penningpriserna på både konsumtions- och kapitalvaror och således återställer den reella mängden konsumtion och investeringar exakt på deras gamla nivå.

Om tidspreferensen däremot antas förändras i paritet med en ökad efterfrågan på pengar är allting möjligt. Om utgifterna endast för investeringsvaror reducerades skulle till och med en ökad penningefterfrågan kunna gå hand i hand med en ökning av räntenivån och minskat sparande och investering. Men detta, eller det lika fullt möjliga resultatet, skulle inte bero på en förändring av efterfrågan på pengar utan uteslutande på en förändring (ökning eller minskning) av tidspreferenserna.

Oavsett vilket, om bankväsendet följde Selgins råd och *mötte* en ökad efterfrågan på kontanter genom utgivning av supplementär kredit skulle tidspreferensernas sociala nivå falsifieras, vilket skulle resultera i överdrivna investeringar och initierandet av en konjunkturcykel, varmed fractional reserve banking skulle visa sig vara *både* bedrägligt och ekonomiskt ineffektivt.

Whites och Selgins förslag om ett nyttighetsvalutasystem med konkurrerande fractional reserve banking – partiell kommando-

valuta, med andra ord – är inte rättmätigt (varför uttrycket "fritt bankväsende" är olämpligt) och inte heller skulle det åstadkomma ekonomisk stabilitet. Det utgör ingen fundamental förbättring jämfört med monetaristernas monopolistiskt utgivna rena kommandovalutor. I ett avseende är Friedmans renodlade förslag om kommandovalutor till och med mer realistiskt och bygger på en mer korrekt analys än Whites och Selgins förslag, eftersom Friedman har insikt om "what used to be called 'the inherent instability' of fractional reserve banking" och han förstår att denna inneboende instabilitet i fractional reserve banking för eller senare kommer kollapsa i en "likviditetskris" och då ändå leda till den valutaregim han föredrar – en statlig tillhandahållen renodlad kommandovaluta.³¹

Endast ett system med en universell nyttighetsvaluta (guld), konkurrerande banker och 100 procents reserver i deponeringsbankerna med en strikt funktionell separation mellan deponerings- och sparbanksrörelse är i enlighet med rättvisan, kan garantera ekonomisk stabilitet och utgör ett genuint svar på det nuvarande monetaristiska fiaskot.

HANS-HERMANN HOPPE

Noter

¹ Se i synnerhet Carl Menger, *Principles of Economics* (New York: New York University Press, 1981); idem, *Geld*, i Carl Menger, *Gesammelte Werke*, vol. 4, F. A. Hayek ed. (Tübingen: Mohr, 1970); Ludwig von Mises, *Theory of Money and Credit* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1971); idem, *Human Action: A Treatise on Economics* (Chicago: Regnery, 1966).

² Mises, *Theory of Money and Credit*, s. 32–33.

³ Se Murray N. Rothbard, "New Light on the Prehistory of the Austrian School", *Foundation of Modern Austrian Economics*, E. G. Dolan ed. (Kansas City: Sheed and Ward, 1976); Joseph T. Salerno, "Two Traditions in Modern Monetary Theory", *Journal des Economistes et des Etudes Humaines* 2, nr. 2/3 (1991).

⁴ Beträffande förslag på varureserver, se B. Graham, *Storage and Stability* (New York: MacGraw Hill, 1937); F. D. Graham, *Social Goals and Economic Institutions* (Princeton: Princeton University Press, 1942); liksom F. A. Hayek, "A Commodity Reserve Currency", *Economic Journal* 210 (1943); Milton Friedman, "Commodity-Reserve Currency", *Journal of Political Economy* (1951).

⁵ Se Milton Friedman, "The Case for Flexible Exchange Rates" i Friedman, *Essays in Positive Economics* (Chicago: University of Chicago Press, 1953); idem, *A Program for Monetary Stability* (New York: Fordham University Press, 1959); ävensom *Policy Implications of Trade and Currency Zones: A Symposium* (Kansas City: Federal Reserve Bank of Kansas City, 1991).

⁶ Se Irving Fisher, *The Purchasing Power of Money* (New York: Augustus Kelly, 1963); idem, *Stabilizing the Dollar* (New York: Macmillan, 1920); idem, *The Money Illusion* (New York: Adelphi, 1929); Milton Friedman, "A Monetary and Fiscal Framework for Economic Stability", *American Economic Review* (1948).

⁷ Mises, *Theory of Money and Credit*, s. 187–94; idem, *Human Action*, s. 219–23.

⁸ Se N. Wallace, "A Legal Restrictions Theory of the Demand for Money", *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review* (1983); E. Fama, "Financial Intermediation and Price Level Control", *Journal of Monetary Economics* (1983); för en kritik, se Lawrence White, "Accounting for Non-Interest-Bearing Currency", *Journal of Money, Credit and Banking* (1987).

⁹ Mises, *Theory of Money and Credit*, s. 111.

¹⁰ Se Friedman, *Essays in Positive Economics*, s. 210; idem, *A Program for Monetary Stability*, s. 4–8; idem, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), s. 40.

¹¹ Förvisso är fallet så historiskt: traditionellt har sedlar alltid varit väldigt misstrodda, och deras accepterbarhet – jämfört med genuina pengar som guld- eller silvermynt – var starkt begränsad.

För att öka penningens substitutens popularitet krävdes egentligen två komplementära åtgärder: för det första att den sedelutgivande deponeringsinstitutionen övervärderade deponeringsmedel gentemot riktiga pengar, antingen genom att inte ta ut någon deponeringsavgift eller genom att till och med betala ränta på deponeringar. För det andra, eftersom bevakning av pengar egentligen *inte* är kostnadsfritt och eftersom deponerade pengar *inte* rimligen kan generera någon ränteavkastning, skulle banken, för att täcka sina annars oundvikliga förluster, vara tvungen att lägga sig åt "fractional reserve banking", dvs. den skulle vara tvungen att ge ut och cirkulera nya, ytterligare deponeringskvitton som, även om de skulle vara fysiskt identiska med alla andra sedlar, inte skulle vara uppbackade av riktiga pengar.

Beträffande etiska och ekonomiska aspekter på fractional reserve-verksamhet, se avsnittet "Från deponerings- och lånebankväsende till fractional reserve banking: degenereringen av kredit" nedan.

¹² Det kan hävdas att en monopolöverenskommelse vore möjlig (tänkbar) om den monopolistiska utgivningsbanken ägdes av – och dess vinst distribuerades till – alla. Skulle då inte alla, inte endast monopolisten, tjäna på besparingen av att ersätta guld med papper?

En sådan överenskommelse är, faktiskt, ett fantasifoster. Gemensamt ägande av monopolbanken skulle förutsätta att omsättningsbara aktiebrev kunde ges ut och distribueras. Men hur många aktier skall någon få? Bankkunder, i proportion till storleken på deras deponering? Alla privata ägare av sedlar bidrar emellertid till att spara på kostnaden guld och skulle därför vilja inkluderas med bankägarna i proportion till storleken på deras sedelinnehav. Och ägarna och säljarna av icke-monetära varor? Genom att visa sig beredvilliga att acceptera papper istället för guld spelar även de en roll i resurskostnadsbesparingarna. Men hur i hela världen skall man avgöra hur många aktier skall tilldelas dem, när deras bidrag utgörs, som det gör, av varierande mängder heterogena konsumtions- och kapitalvaror? Här, om inte förr, skulle det bli omöjligt att nå en överenskommelse.

Vidare, varför skulle någon ny marknadsaktör – varje senare deponens-, sedel- och/eller icke-monetär varuägare *inte* inledningsvis begäva med bankaktier – vilja gå med på och stödja detta arrangemang? Varför, när bankaktier distribuerats till de ursprungliga förmögenhetsägarna utan kostnad, skulle han *betala* för dem, fastän han nu är involverad i resurskostnadsbesparing lika mycket som de var då? En sådan överenskommelse skulle innebära en systematisk omfördelning av inkomst och välstånd till alla ursprungliga förmögenhetsägarer fördel och alla andras nackdel. Även om ytterligare nya bankaktier gavs ut för varje ny deponens-, sedel eller icke-monetär varuägare, skulle sådana aktier vara värdelösa från början och varje bank som erbjöd sådana skulle vara dömd att misslyckas.

Dessutom, vilket kommer förklaras nedan, oavsett hur ägandeproblemet löses, kommer – ja, måste – själva driften av banken få effekter på – och är inte neutral i relation till – den interpersonella inkomst- och välståndsfördelningen.

¹³ Se Milton Friedman och Anna Schwartz, "Has Government Any Role in Money?", *Journal of Monetary Economics* (1986); för Hayeks förslag, se hans *Denationalization of Money* (London: Institute of Economic Affairs, 1976).

¹⁴ Se Friedman, *Essays in Positive Economics*, s. 216; även Friedman och Schwartz, "Has Government Any Role in Money?"

¹⁵ Se Milton Friedman, "The Resource Cost of Irredeemable Paper Money", *Journal of Political Economy* (1986).

¹⁶ Monetarister förutspådde att, som ett resultat av demonstiseringen av guld och övergången till ett renodlat kommandovalutasystem, guldpriiset skulle *falla* – från den då officiella nivån på 35 USD per uns till ett uppskattat icke-monetärt värde på guld kring 6 dollar. Faktum är att guldpriiset *steg*. Vid ett tillfälle nådde det 850 dollar per uns, och större delen av tiden har det pendlat mellan 300 och 400 dollar. När detta skrivs [1994, reds anm] är priset 375 dollar.

¹⁷ Friedman, "The Resource Cost of Irredeemable Paper Money", s. 646.

¹⁸ Friedman, *Essays in Positive Economics*, s. 250.

¹⁹ Friedman, "The Resource Cost of Irredeemable Paper Money", s. 646; även idem, *Money Mischief: Episodes in Monetary History* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1992), kapitel 10.

Bland förslagen till ett alternativt "ankare" för kommandovalutan som nyligen övervägts av Friedman förtjänar "the frozen monetary base rule" en kortfattad kommentar (se Friedman, "Monetary Policy for the 1980s", i *To Promote Prosperity*, J. H. Moore, ed. (Stanford: Hoover Institution, 1984)). I ett avseende representerar denna regel ett framsteg jämfört med hans tidigare regel om 3 till 5 procents tillväxt av penningmängden. Hans försvar för den senare regeln baserades väsentligen på den felaktiga – proto-keynesianska – föreställningen att pengar utgör en del av socialkapitalet, på så vis att en ekonomi inte kan växa med 3 till 5 procent om inte den tillgodoses genom en proportionerlig ökning av penningmängden. I motsats till detta var "regeln om frusen monetär bas" på ett erkännande av David Humes gamla insikt att alla penningmängder är lika optimala eller, med Fridmans egna ord, att pengars "usefulness to the community as a whole does not depend on how much money there is" (Friedman, *Money Mischief*, s. 28). I övrigt utgör förslaget inget framsteg alls. För hur i hela världen kan en monopolist förväntas följa en regel om frusen monetär bas mer än en regel om 3 till 5 procents tillväxt?

Dessutom, även om detta problem skulle lösas på något mirakulöst vis, skulle det fortfarande inte ändra monopolists karaktär som ett instrument för ensidig expropriation och inkomst- och välståndsfördelning. Ty monopolisten skulle, vid sidan av att tillhandahålla förvarings- och avräkningstjänster (för vilka kunderna skulle erlägga en avgift), också tvingas utföra uppgiften att, till såväl dem som är kunder som dem som inte är det, ersätta gamla, utslitna sedlar – en i taget, kostnadsfritt – med nya, identiska sedlar (vem skulle annars vilja ersätta en bestående nyttighetsvaluta med en förgänglig kommandovaluta?). Medan kostnaderna förknippade med denna uppgift må vara låga, är de definitivt inte obefintliga. Därför kan monopolisten, för att undvika förluster och täcka sina utgifter, inte annat än *öka* penningmängden – och då är vi väsentligen tillbaka vid den gamla regeln om monetär tillväxt.

²⁰ Rörande det följande, se i synnerhet Murray N. Rothbard, *The Mystery of Banking* (New York: Richardson and Snyder, 1983); idem, *The Case for a 100 Percent Gold Dollar* (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1991); Mises, *Theory of Money and Credit*; idem, *Human Action*; även Walter Block, "Fractional Reserve Banking: An Interdisciplinary Perspective", i *Man, Economy and Liberty: Essays in Honor of Murray N. Rothbard*, Walter Block & Llewellyn H. Rockwell, Jr., eds. (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1988); J. Koch, *Fractional Reserve Banking: A Practical Critique* (Master's thesis, University of Nevada, Las Vegas, 1992).

²¹ Beträffande teorin om konjunkturcykeln, se i synnerhet Ludwig von Mises, *Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik* (Jena: Gustav Fischer, 1928); idem, *Human Action*, kapitel 20; F. A. Hayek, *Prices and Production* (London: Routledge & Kegan Paul, 1931); Murray N. Rothbard, *America's Great Depression* (Kansas City: Sheed & Ward, 1975).

²² Rörande den fundamentala skillnaden mellan nyttighetskredit och cirkulationskredit, se Mises, *Theory of Money and Credit*, s. 263 ff.

²³ Se Lawrence White, *Competition and Currency* (New York: New York University Press, 1989); George Selgin, *The Theory of Free Banking* (Totowa, N.J.: Rowman & Littlefield, 1988).

²⁴ För en kritik som menar att White och Selgin vantolkar den fundamentala poängen i Mises teori om pengar och bankväsende, se Joseph Salerno, "The Concept of Coordination in Austrian Macroeconomics", i *Austrian Economics: Perspectives on the Past and Prospects of the Future*, Richard Ebeling, ed. (Hillsdale, Mich.: Hillsdale College Press, 1991); idem, "Mises and Hayek Dehomogenized", i *Review of Austrian Economics* 6, nr. 2 (1993): 113–46.

²⁵ White, *Competition and Currency*, s. 156, även s. 55–56; George Selgin, "Short-Changed in Chile: The Truth about the Free Banking Episode", i *Austrian Economics Newsletter* (Vintern/våren 1990): 5.

²⁶ White, *Currency and Competition*, s. 157; Selgin, *The Theory of Free Banking*, s. 137.

²⁷ Se Block, "Fractional Reserve Banking: An Interdisciplinary Perspective", s. 30.

²⁸ För en kritik av detta misstag, se Rothbard, *America's Great Depression*, s. 39–43; Hans-Hermann Hoppe, "Theory of Employment, Money, Interest, and the Capitalist Process: The Misesian Case Against Keynes", i *The Economics and Ethics of Private Property*, Hoppe, ed. (Boston: Kluwer, 1993), s. 119–20, 137–38.

²⁹ Selgin, *The Theory of Free Banking*, s. 54–55.

³⁰ *Ibid.*, s. 61–62.

³¹ Se Friedman och Schwartz, "Has Government Any Role in Money?"

TEMA PENGAR:

Guldmyntfoten

Pengar växte fram som värdegrundande och värdebevarande medel för utbyte av varor. Härigenom etablerades också en världsomspännande standard med guld som värdebas, vilket gav stabilitet och välstånd. Men staten och marknadens fiender har länge sökt – och delvis lyckats – eliminera guldets roll i ekonomin, vilket fått förödande konsekvenser. I denna artikel skriver filosofie doktor William F Schmidt hur dessa marknadens fiender förfalskat och förfuskat guldmyntfotens självklara ställning på den fria marknaden.

Många är de varor som genom historien agerat betalningsmedel. Snäckor, får och till och med cigaretter är några av de föremål som använts. Men det är ädelmetallerna, guld och silver, som framför

andra alltid föredragits av människan. På grund av deras fysiska, kemiska och estetiska särdrag har de varit, och är, universellt ätråvärda som värdebevarare och bytesmedel. Dessa vackra, relativt sällsynta metaller stöps lätt i enhetliga och identifierbara former, såsom mynt och tackor. Tillsammans utgör dessa skäl grunden för den ställning ädelmetallerna erhållit, som det perfekta betalningsmedlet.

Guld och guldmyntfot har haft en symbolisk betydelse, förutom sin praktiska användning för att underlätta handel. De har alltid representerat ett verkligt värde, oberoende, ansvar, produktivitet och en ständigt ökad levnadsstandard. Guldmyntfot var under 1800-talets era av snabbt växande välstånd och frihet normen på världens marknader. Det var guld som brukades för internationell handel och på de internationella penning- och kapitalmarknaderna. Guld användes för det utbyte av varor och tjänster som spred kapitalism, industrialism, och en ständigt ökad levnadsstandard till fjärran delar av världen. Det krossade uråldriga fördomar och vidskepelse, sådde frön till ett nytt liv och välmående, vidgade yver, skapade incitament och genererade en aldrig tidigare skådad tillväxtökning. Sålunda är guldmyntfot både medlet och symbolen för den största och mest välgörande av alla historiens utvecklingar.

Guldmyntfoten optimal

Guldmyntfoten är ett marknadsgenererat fenomen. Det utvecklades och fungerar spontant och oberoende av staten. Dess bevarande och effektivitet är inte beroende av existensen av implementerade lagar eller statligt övervakande. Det enda som krävs är att staten avhåller sig från att medvetet sabotera. Och detta resulterar i det optimala samarbetet mellan produktiva människor på alla världens marknader.

Det är av avgörande vikt att förstå guldmyntfotens grundläggande premisser. När vi förstår *hur* guldmyntfoten verkar kommer vi också att förstå *varför* den optimerar produktion, handel och levnadsstandard.

Låt oss börja med en ekonomi som är i jämviktsläge. Plötsligt uppstår en ökning i tillgången av guld, till exempel upptäckten av guld i Kalifornien, Yukon, Sydafrika, Ryssland eller på någon annan plats. En ökad tillgång av guld leder till en ökad tillgång på pengar, men det leder inte till en ökad tillgång på de varor eller tjänster som ska utbytas mot dessa pengar. Konsekvensen av detta, allt annat lika, blir ökade priser på varor och tjänster på marknaden. Dock, om inhemska priser ökar, så kommer billigare produkter att produceras i och importeras från utlandet. Vidare, om inhemska priser ökar kommer andra länder att efterfråga färre produkter och exporten kommer således att minska. Alltså blir effekten av mer guld i omlopp en ökad import och en minskad export. Denna obalans i handel måste kompenseras genom exporterandet av guld. Och då guld exporteras minskar den inhemska tillgången och därmed sänks åter de inhemska priserna. Det som rubbade det ursprungliga jämviktsläget, det vill säga guld, visar sig vara självreglerande.

En uppsummering av processen ser ut som följer:

1. Tillgången på guld ökar
2. Priser av varor och tjänster ökar
3. Import av varor och tjänster ökar
4. Export på varor och tjänster minskar
5. Detta ger en ökad guldexport och en minskad guldimport
6. Tillgången på guld minskar (korrigerar 1)
7. Priser på varor och tjänster minskar (korrigerar 2)

Motsatsförhållandet, om tillgången på guld av någon anledning skulle minska:

1. Tillgången på guld minskar
2. Priser på varor och tjänster minskar
3. Import av varor och tjänster minskar
4. Export av varor och tjänster ökar
5. Detta ger en minskad guldexport och en ökad guldimport
6. Tillgången på guld ökar (korrigerar 1)
7. Priser på varor och tjänster ökar (korrigerar 2)

Eftersom guld är universellt önskvärt som bytesmedel och värdelagrare fungerar det självreglerande, både vid minskad och ökad tillgång.

Denna ekonomiska negativa återkopplingsmekanism fungerar på en fri marknad genom att hålla produktion, handel och konsumtion i en optimal balans i förhållande till andra varor och tjänster. Viktigt att förstå är att det inte finns något övernaturligt med guld per se. Samma ekonomiska mekanismer hade fungerat med vilken vara som helst som var tilltrodd i samma utsträckning. Den fundamentala faktorn är *universellt önskvärt som medium för byteshandel och värdelagrare*. Detta är dock en sanning om guld, och enbart guld. Det är denna universella sanning, frivilligt etablerad och bekräftad av sekler av generationer, som möjliggör och legitimerar guldmyntfoten.

Ett marknadsinstrument

Guldmyntfoten fastställer valutaområdets köpkraft oberoende av staten, politiska partier eller intressegrupperingar; den för bort möjligheten att reglera valutan från den politiska sfären. Det primära argumentet mot guldmyntfot är att statens kontroll över prisreglering försvinner. Den avgörande faktorn vid beslutandet av priser, räntabiliteten vid guldproduktion, står utanför statens makt. Vidare, räntabiliteten av guldproduktion är i sig själv i dynamisk jämvikt med räntabiliteten av alla andra varor på marknaden. Den fungerar alltså som en automatisk marknadsgenererad faktor, som tillintetgör statens möjlighet att blåsa upp tillgången på pengar och manipulera dess köpkraft.

Guldmyntfotens fiender anför som ett skäl mot en valuta helt styrkt i guld, det som är dess huvudsakliga dygd, nämligen dess oförenlighet med en inflationistisk politik och obegränsad kreditexpansion. Det är en fundamental ekonomisk sanning att ingen kan bli rikare genom att trycka upp mera pengar. Myten om staters möjlighet att skapa rikedom av små papperslappar är grunden till den utspridda avskyn mot guldmyntfoten.

Guldets köpkraft är inte perfekt stabil, men själva föreställningen om en stabil köpkraft är absurd. I en kontinuerligt föränderlig värld kan det inte finnas ett sådant begrepp som stabil köpkraft. Guldmyntfotens motståndare önskar inte att köpkraften ska vara stabil, de vill snarare att stater ska ha möjligheten att manipulera köpkraften utan att vara tillbakahållen av den disciplinering som guldmyntfot innebär.

Under 1800-talets guldrush föranledde den snabbt ökade tillgången på guld en attack mot guldmyntfoten, som då sades vara inflationistisk. När tillgången på varor och tjänster senare ökade snabbare än guldtilllgången, blev anklagelserna istället motsatta och guldmyntfoten sades vara deflationistisk. Guldmyntfotens fiender krävde kraftåtgärder för att öka den rådande uppåtgående trenden på priser och löner: de ville, i ständigt ökande takt, sänka valutans köpkraft.

En sådan inflationspolitik är alltid populär eftersom den förefaller öka lönerna. Men dess popularitet beror på bristande förståelse för effekterna. Det människorna efterfrågar är höjda priser på varorna de säljer, medan priserna på det de köper ska förbli konstanta. Detta är naturligtvis i det långa loppet en omöjlig situation.

Jag citerar den store österrikiske ekonomen Ludwig von Mises:

”For the naive mind there is something miraculous in the issuance of government fiat paper money. A magic word spoken by the government creates out of nothing a thing which can be exchanged against any merchandise a person could desire. How pale is the art of sorcerers, witches, and conjurers when compared with that of the government’s treasury department! Professors tell us that the government can raise all the money it needs by printing it; allegedly, inflation can solve all problems.”

Inflation må framstå som ofarlig så länge som hemmafrun tänker: ”Jag behöver en ny stekpanna idag, men priserna är för höga

så jag väntar tills det blir billigare.” Det kritiska stadiet av inflation börjar då hon övergår till att tänka: ”Jag behöver inte en ny stekpanna idag, men jag kommer säkert att behöva en inom de närmsta åren, så jag köper den nu innan priserna gått upp alltför mycket.” Nu närmar sig det katastrofala slutet för inflationsperioden. I det sista stadiet tänker hemmafrun: ”Jag behöver inga fler stekpannor. Jag kommer aldrig att behöva fler stekpannor, men det är smartare att köpa något påtagligt för papperslapparna, som staten kallar pengar, än att försöka hålla fast vid dem tills de är helt värdelösa.”

Dock upphör inflationen att fungera när befolkningen blir medveten om dess effekter på valutans köpkraft. I de tidigare stadierna av inflation är endast ett fåtal införstådda med vad som pågår och dessa handlar för att medvetet skörda frukterna av densamma. Den stora majoriteten är för trög för att begripa vad som händer. Fyllda med indignation angriper de ”profitörerna”, de få som är tillräckligt insatta för att agera och dra fördel av situationen. Allmänhetens ignorans är den nödvändiga grunden för staters inflationspolitik.

Men är det rationellt att basera ett monetärt system på bedragandet av majoriteten av invånarna? Uppenbarligen inte; sådan politik straffar sig själv. Förr eller senare förstår även dessa vad makthavarna gjort och planen för inflationisterna kollapsar. Inflation är inte ett alternativ till en sund penningpolitik. Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att stoppa en inflationsspirall innan massorna genomskådar den.

Hotet mot marknadsvalutan

Personer med intentionen att behålla politisk makt, kontroll och nepotism har alltid önskat sabotera utvecklingen mot ökat välstånd, fred och frihet. De avskyr guldmyntfoten, inte enbart på grund av dess ekonomiska värde, utan även som symbol för alla de doktriner och normer som de vill förstöra. Nationalister och isolationister motsätter sig guldmyntfot eftersom de vill avskilja sina länder från världsmarknaden och skapa en nationell autarki. Interventionistiska stater och lobbygrupper kämpar mot guldmyntfoten emedan den utgör det största hotet mot deras önskan att manipulera priser och löner.

Men det mest fanatiska angreppet mot guld kommer från dem som tror att obegränsad kreditexpansion är universalmedlet för alla ekonomiska kriser. De är övertygade om att en kreditexpansion kan sänka eller till och med avskaffa räntan, höja löner och priser till fördel för alla, frigöra staten från behovet av en balanserad budget, kort sagt göra alla ärliga människor förmögna och lyckliga. De anser guldmyntfoten vara ett djävulens verktyg, designat av de galna och ointelligenta klassiska ekonomerna, som frånhåller mänskligheten ett evigt välstånd.

Konsekvent nog proklamerade John Maynard Keynes, den underbalanserade budgetens ideologiske fader, i det engelska överhuset den 23 maj 1944 att guldmyntfoten var en ”barbarisk relik”. Den som idag föreslår ett återinförande av guldmyntfot blir fortfarande snabbt avfärdad som en galning.

Kreditexpansion baserad på låtsaspengar kan producera en temporär boom, men endast på bekostnad av omöjliggörandet av ekonomiskt beräknande. Alla politiska försök att skapa pengar har genom historien oundvikligen resulterat i lågkonjunktur eller, i värsta fall, depression.

För dessa konjunkturcykler har alltid kapitalismen stått syndabock. Men dessa är inte en produkt av det kapitalistiska systemet, snarare är de en produkt av förbudandet av en fundamental ingrediens i den kapitalistiska ekonomin: guldmyntfoten.

Nu försöker åter kollektivisterna, de politiska profeterna utan framtidssyner, att lura oss. Nu pratas det om elektroniska pengar, som dock inte är något annat än tecken på en dataskärm. En stabil och optimalt balanserad ekonomi måste fortfarande baseras på ett monetärt system som grundas på ett universellt accepterat medel för byteshandel och värdelagring. Varken statens låtsaspengar eller

»Staterna vill ersätta frihandel med isolationism, produktion med plundring, välstånd med fattigdom, individuell frihet med politisk planering och fred med krig«

Anarko-socialistisk ekonomi

I denna artikel utvecklar den amerikanske debattören Keith Preston ett anarko-socialistiskt perspektiv. Mer specifikt beskriver han hur en anarko-socialistisk ekonomi skulle kunna skapas, hur en sådan ekonomi skulle kunna klara sig över en längre tid och hur en vanlig småstads McDonald's-restaurang eller Wal-Mart-butik skulle kunna bli kommunaliserad. Han inleder med en översiktsbild av sitt konceptuella ramverk och den politiska ekonomi han företräder.

Jag är socialist-anarkist i den klassiska Bakunin-traditionen. Liksom Noam Chomsky anser jag att denna tradition är den rätta arvtagaren till klassisk liberalism och dess kritik av koncentrerad makt – såväl politisk, ekonomisk, militär, religiös och annan. För mig, åtminstone, är anarkism enligt Bakunin helt enkelt klassisk liberalism utökad till att inkludera en kritik av den roll företag spelar inom maktrelationerna i moderna system. Till skillnad från hans fiender, marxisterna, insåg Bakunin att staten är en artificiellt privilegierad social klass i sig, ovanför och bortom ekonomiska och sociala auktoriteter. På hans tid (Centraleuropa på mitten av 1800-talet) bestod klasstrukturen i staten, först och främst, av statsprätthållna feodalherrar, statskyrkan och en begynnande industriell borgarklass skapad av statlig intervention i den framväxande marknadsekonomin.

Den bakuninistiska traditionen

Bakunins motgift mot detta förtryckande system är en revolterande kraftansträngning bland arbetare och bönder för att avskaffa staten och statsprivilegierade exploaterande klasser, till fördel för en decentraliserad konfederation av bondekommuner och arbetarkollektiv, som nyttjar mark och industriellt maskineri utan de övre förtryckande samhällsskikten.

Vad jag försöker göra är att applicera den bakuninistiska analysen på vår moderna värld. En oumbärlig aspekt hos bakuninismen är dess kritik av statssocialism. Bakunin förutspådde att om statssocialismen någonsin kom till makten skulle den skapa en sorts "röd byråkrati", som i sin tur skulle skapa det blodigaste tyranniet i historien. Denna profetia blev dessvärre verklighet i de ökända kommunistiska, fascistiska och nationalsocialistiska regimerna under 1900-talet.

På samma sätt hävdade Bakunin att den härskande klassen skulle komma att söka undvika sin makt slutliga förskjutning och expropriering med hjälp av populärrevolution och att försöka underkupa och pacificera arbetarklassen med hjälp av en paternalistisk välfärdsstat, vars syfte främst skulle vara att absorbera och förstöra arbetarklassrörelser för självbestämmande. Följaktligen kritiserades byråkrater och intellektuella inom fabianismen, progressivismen, socialdemokratien och den "nya klassen" av flera tänkare, från George Orwell till James Burnham. Moderna statsystem har skapat vad som i stort sett är en klasstruktur i två lager, som på många sätt speglar det äldre feodala systemet.

Den förtryckande eliten

Professor Thomas Dye vid Florida State University uppskattar att antalet verkliga makthavare i det amerikanska samhället uppgår till ungefär sju tusen människor. Denna siffra inkluderar dem som har toppositionerna i staten, företag, utbildnings-, kulturella, juridiska och civila institutioner. Det är denna mycket lilla oligarki, sju tusen personer i ett land med nästan tre hundra miljoner invånare, som kan sägas utgöra den härskande klassen i det amerikanska samhället, jämförbar med de forna kungliga familjerna.

nutidens elektroniska dylika uppfyller dessa kriterier. Ett förkastande av ädelmetallerna kommer åter att leda till hyperinflation, oerhört ekonomiskt kaos, förlorad tilltro, djup depression och förstörandet av världens samlade kapital. Detta är oundvikligt.

Säkert är att statlig intervention för att dämpa marknaden utan undantag misslyckats med att uppnå sina mål. En diskussion rörande detta ämne är dock utanför denna artikels ramar. Det räcker med att konstatera att när en stat försöker bota de negativa effekterna av sina föregående ingrepp genom att ytterligare inter文nera, gör den enbart situationen värre. Det leder till att den inhemska marknaden avskaffas, och med den också pengar. Även om vissa beståndsdelar av marknadsekonomin lyckas fortleva, blir konsekvensen oundvikligen en övergång till en socialistisk ekonomi.

Guldmyntfoten, och enbart denna, förhindrar politiska auktoriteter att genomdriva sina kontradiktoriska planer.

Den odugliga staten

Vi måste förstå att även om guldmyntfoten flera gånger förbjudits, så har den aldrig misslyckats. Stater har alltid försökt att avskaffa den för att bana väg för inflation, för att expandera krediten och förbättra handelsbalansen. Det är uppenbart att guldmyntfoten inte kan fungera korrekt om försäljning, köp och ägande av guld är illegalt och statens hantlangare efterhåller lagen.

Statsapparaten har i sina hänsynslösa försök att tillintetgöra guldmyntfoten använt samtliga förtryckande och ingripande instanser – polis, domstol, fängelse och till och med avrättning. Löften har brutits, retroaktiva lagar har kungjorts, konstitutionen och rättighetskatalogen har förbigåtts. Legioner av fjäskande skribenter har hyllat dessa statliga förbrytelser och välkomnat gryningstiden för låtsaspengarnas millennium.

Men denna påstådda "nya" penningpolitik har varit ett totalt misslyckande. Den ersätter verkliga pengar med de utan faktiskt värde och favoriserar vissas intresse på bekostnad av andra. Det medverkar till försvårad integration av internationell arbetskraft. Men de färgglada produkterna från all världens tryckpressar har aldrig lyckats avskaffa guld som världens allmänt erkända och föredragna handelsmedel. Guld har förtjänat sitt rykte, och kommer att behålla det, därför att miljoner agenter på världsmarknaderna frivilligt väljer det framför andra möjliga former av pengar.

Ingen stat är tillräckligt mäktlig för att avskaffa guld, det är och förblir valutan vid internationell handel och ekonomisk interaktion mellan människor. Det kan inte påverkas av de stater vars aktioner och kontroll endast rör det egna territoriet. Det spelar ingen roll att stater och regeringar konfiskerat guldmynt och tackor, eller att de tillfångatar och straffar dem som innehar guld. Den som säljer eller köper på den internationella marknaden beräknar fördelar och nackdelar av transaktionerna i guld. Om en stat vill fränkskilja sin inhemska prisstruktur från världens måste andra metoder till, såsom förbudandet av import eller exportembargon och tullar. Socialisering av utländsk handel, oavsett om den bedrivs öppet eller indirekt, kommer inte att eliminera guld. Världens bytesvaluta är fortfarande guld.

Den fria marknadens överlägsenhet

Alla existerande staters försök att förringa guld är inte ett isolerat fenomen. Det är en välintegrerad del i en i stort sett universell process av förstörandet av vår tids varumärke; förkastandet av värden, oberoende, ansvarstagande, produktivitet och välstånd. Staterna vill ersätta frihandel med isolationism, produktion med plundring, välstånd med fattigdom, individuell frihet med politisk planering och fred med krig. De försöker förfälska verkligheten, men i det långa loppet kan verkligheten inte förfälskas.

Guldmyntfoten kommer alltid att förbli oantastlig både som medel och som symbol för de värden vi vidhåller. Det finns inga rationella alternativ till en fri marknad!

WILLIAM F SCHMIDT

Översättning: Susanne Andersson

Direkt under dem i klasstrukturen finns den nya klassens apparatchik [ryska term, användes i Sovjetunionen för dem som arbetade heltid för Partiet reds anm], som har ersatt den feodala aristokratin, kyrkan och den industriella borgarklassen i att dominera samhället ekonomiskt, kulturellt och utbildningsmässigt. George Orwell beskrev detta element:

”The new aristocracy was made up for the most part of bureaucrats, scientists, technicians, trade-union organizers, publicity experts, sociologists, teachers, journalists and professional politicians. These people, whose origins lay in the salaried middle class and the upper grades of the working class, had been shaped and brought together by the barren world of monopoly industry and centralized government.”

Det är för denna klass som den mesta statliga intervention i ekonomin och i samhället drivs igenom. Det är denna klass som är de primära förmåns-tagarna av de mest överdrivna berättiganden, som socialbidrag, allmän sjukvård, allmän pension och jordbruks-subsidier. Det är denna ”nya klass” som livnär sig på att arbeta för statens program för social ingenjörskonst, utbilda i statliga skolor och universitet, arbeta för statsfinansierade stiftelser och styra byråkratin i företag som är beroende av statssubventioner och statskontrakt. Tariffer och annan sorts protektionism används delvis för att skydda intressena hos statsanknutna fackföreningar. Licenssystem skapar monopolistiska skrän för den ”nya klassens” fackmän. Stadsplanering och regleringar för markanvändning används för att inflatera fastighetsvärden hos rika fastighetsägare i den ”nya klassen”. Dessa exempel är endast en droppe i havet.

Det lägre skiktet i detta skiktindelade klassystem inkluderar arbetarklassens fotfolk och lägre chefer, vilka är de som i störst utsträckning betungats av inkomstskatter, egenavgifter, omsättnings-skatter och andra skatter, samt vars arbetskrafts marknadsvärde nedvärderats på grund av statlig intervention, personer som blivit arbetslösa genom att staten begränsat anställningsmöjligheterna, personer underkuvade statens välfärdssystem, fattiga och minoriteter som förenats i allmän härberäring i urbana reservat, personer som gjorts hemlösa genom statens begränsningar av tillgången till lediga och prisvärda bostäder, småföretagare och egenanställda som reglerats till döds av tvingande statsorgan, bönder som frantagits sin traditionstyngda mark av statsunderstödda jordbrukskarteller och centralbanker, personer som handikappats eller gjorts svaga och orkeslösa av statens begränsning av tillgång till billig sjukvård, personer som frantagits hem och mark av natur-skydds-, bötes- och förverkandelagar, de vars levebröd av staten reglerats till den ”illegala” marknaden (spelar, langare, försäljare, tiggare, drogförsäljare, lånehajar, smugglare etc), personer som satts i fängelse i statliga gulager, psykiatriska fängelser (”mentalsjukhus”), utbildningsfängelser (”allmänna skolor”), pseudomilitäriska koncentrationsläger (”lumpen”) och så vidare. Dessa och andra grupper utgör det moderna ”proletariatet” för att använda en klassisk term.

Den moderna versionen av klasskampen inbegriper den fortsatta, brutala konflikten mellan dem som drar fördelar av systemet av den massdemokratiska, särintressedominerade, välfärdskrigsförande korporativistiska etatismen å ena sidan och de som mest är gjorda till offer å den andra.

Anarko-socialistisk marknad?

Som revolutionär anarko-socialist är mitt mål att avskaffa statens militära styrkor, polis, domstolar, fängelser, skolor, social ingenjörskonst, välfärdssystem, företagsprivilegier och företagslagar, anti-diskrimineringsförfattningar, statlig markegendom, valutamonopol, infrastruktursubsidier, reglerande institutioner, handelsrestriktioner, licenskrav och så vidare. Kort sagt är mitt mål

att avskaffa staten helt och hållet. På denna punkt är marknads-anarkister och jag överens.

Men jag önskar också gå ytterligare ett steg och omvandla den ekonomiska ordningen där kapital kommanderar arbete till en där arbete kommanderar kapital. Den relevanta frågan är här huruvida det kan göras utan tvång och utan en stat. Annars skulle centraliseringen av kapital i statens händer skapa en ny sorts härskande klass, som vi har sett i urartade politiska system som Sovjetunionen, Folkrepubliken Kina, den Demokratiska Republiken Vietnam och så vidare.

Jag har märkt att många, om inte alla, marknads-anarkister och libertarianer tar den företagsdominerade ekonomin för given. För dem är en ”fri marknad” endast dagens system minus skatter, välfärd och statens socialtjänstkontor. Som reaktion på detta motsätter sig anarko-socialister den fria marknaden på ett tanklöst sätt och ser den som källan till ”kapitalistisk exploatering”. Men en autentisk frimarknads-ekonomi bereder en anständig väg till arbetarklassens befrielse.

Att ta bort statligt införda hinder för ekonomisk aktivitet – skatter, regleringar, förbud, licenser, valutamonopol, patent, subventioner – skulle naturligt leda till en dramatisk expansion av antal och variation i företag, partnerskap och entreprenöriella föreningar i alla möjliga former. Om andelsbanker av proudhonsk variation skulle tillåtas utfärda privata sedlar med avkastning av framtida produktion som säkerhet, så skulle möjligheten för egenanställning lätt finnas att tillgå för vem som helst med marknadsmässiga färdigheter.

En dramatisk ökning av antalet företag och arbetsgivare skulle betyda att arbetare skulle ha ett långt större antal potentiella arbetsgivare att välja bland utöver de starkt ökade möjligheterna till egen försörjning. Detta skulle i sin tur radikalt öka förutsättningarna i förhandling med arbetsgivare. Kostnaden för lönearbete skulle öka i och med att arbetsmarknaden skulle präglas av hårdare konkurrens. Arbetare i storskalig industriproduktion skulle kunna välja att kräva självstyre om de så önskade och, givet den ökade tillgången till kredit och kapital, skulle arbetare kunna köpa ut kapitalister och huvudsakligen bli sina egna arbetsgivare.

Så de dominerande formerna för ekonomiska organisationer på en autentisk fri marknad skulle vara arbetarägda och arbetarstyrda industrier, partnerskap, kooperativ, en samling små företag, privata företag av ringa storlek och egenanställda personer. Industrier som även fortsättningsvis symboliskt är ägda av utomstående aktieägare skulle främst fungera på medbestämdebasis, alltså som partnerskap mellan aktieägare och arbetare där arbetarna har övertaget.

Så det traditionella anarko-syndikalistiska idealet om ett industriellt system ägt och styrt av arbetare skulle, i stor utsträckning, kunna åstadkommas inom en statslös frimarknads kontext.

Att ta bort etatistiska hinder för skapandet av bostäder och sjukvård och tjänsteproduktion skulle samtidigt öka tillgången och minska kostnaderna för sådana varor. Eftersom levnadskostnaderna generellt då minskar skulle det bli möjligt för arbetare att kunna arbeta mindre, gå i pension vid lägre ålder eller

välja att arbeta deltid.

En stabil valuta skulle hejda inflationens framfart och därigenom säkra tryggheten för äldre och pensionärer. Hyror, amorteringar och skulder skulle generellt minska och ägande av sin egen bostad skulle bli möjligt för varje arbetande person. Större tillgänglighet till mark, som resultat av avskaffandet av statliga markmonopol och naturskyddsområden och införande av hemmanprincipen, skulle leda till ett återupplivande av de traditionella familj jordbruken.

Likaså skulle lägre levnadskostnader minska behovet av hushåll beroende av två inkomster och därigenom skulle de traditionella hushållen återuppstå och barnen skulle i större utsträckning upp-

»staten är en artificiellt privilegierad social klass i sig, ovanför och bortom ekonomiska och sociala auktoriteter«

»antalet verkliga makt-havare i det amerikanska samhället uppgår till ungefär sju tusen människor«

märksammas av föräldrarna. Det skulle antagligen behövas flera volymer för att helt och hållet beskriva effekten som ett avskaffande av staten skulle få på ekonomin och de typer av institutioner som skulle kunna existera i ett anarko-socialistiskt system. Men det räcker att säga att ett sådant system skulle skilja sig från det vi är vana vid i lika stor utsträckning som dagens system skiljer sig från feodalordningen.

Hur nå idealet?

Frågan om hur man kommer härifrån och dit är tydligt betydelsefull. Drastiska rekonstruktioner eller förändringar av sociala system följer vanligtvis av något slags allvarlig krissituation. Omvandlingen till en helt annan ordning, oavsett dess typ, kommer sannolikt att ske efter att dagens system har gjort sitt. En social apokalyps av denna sort kanske inte är så långt borta. Professor Hoppe [se *Libertarianskt Forum* nummer 2 reds anm] har varnat för de sannolika konsekvenserna av att fortsätta på den väg som trampats upp av välfärdskrigsförande korporativistiska stater i industrialiserade länder.

Allt eftersom förpliktelseerna för socialförsäkringssystemen och offentlig skuldsättning skruvas upp, skatter och byråkrati konsumerar mer och mer av bruttonationalprodukten, reallönerna och produktiviteten minskar och valutadevalveringar fortsätter verkar en total ekonomisk kollaps allt mer trolig. Dessa faktorer kombinerat med en militär-imperialistisk utbredning och ihållande etnisk och kulturell konflikt skapad av statens ”söndra och härska”-strategi för att kontrollera medborgarna kan mycket väl resultera i en systemkollaps liknande de i de kommunistiska öststaterna. Den sorts politisk-ekonomiska system som skulle framträda efter en sådan händelse är naturligtvis mycket svårt att förutsäga.

Liksom Confucius, Machiavelli och Hume före honom, och Mises och Rothbard senare, insåg Bakunin att en naturlig aristokrati av kulturella och intellektuella ledare måste sätta gränserna i samhället. Han uppfann idén om ”principfasta militanter” som leder stora allmänt erkända organisationer och utför social rekonstruktion genom att utgöra exempel och ge inspiration. Till någon grad förverkligades detta av den bakuninist-influenserade spanska anarkistiska rörelsen med en kärna militanter och intellektuella i den Iberiska Anarkistfederationen (FAI) som ledde den mycket, mycket större anarkistiska arbetarrörelsen. Samtidsrevolutionerna i Östeuropa kännetecknades av intellektuella som Vaclav Havel som de facto-ledare för en bredare allmän revolt. Hoppe förordade specifikt att använda en modifierad version av det traditionella syndikalistiska programmet i de östeuropeiska staternas ekonomier. De borde ha beaktat hans råd. En efterföljande, liknande revolution i Väst skulle förutsätta att allmänt erkända organisationer träder fram, vars ledare är hängivna anarkistiska mål.

Global kommunism parallellt med kapitalism

Det finns anarko-socialister som är emot marknaden liksom det finns de som förespråkar en ”frimarknadssocialism” likt den jag beskrivit ovan. Prototyper för antimarknadssocialism existerar redan i formen av en mängd olika planerade gemenskaper lite här och där. Det finns en sådan gemenskap ungefär en timmes körning från mitt hem, som har funnits i ungefär trettio år och upprätthåller en jämn befolkningsstorlek på ungefär hundra människor.

Det är möjligt att kommuner om hundratalet personer skulle kunna slutas samman till större enheter om, till exempel, tio kommuner bildar en federation med tio andra grupper av tio kommuner och så vidare för att därigenom skapa en relativt stor anarko-kommunistisk federation med tusentals människor. Men ju större sådana aktiviteter blir, desto större blir behovet av en marknad för att bestämma priser och fördelning av produktion och resurser. Jag har träffat några anarko-kommunister som tror att det är möjligt att ha ett globalt kommunistiskt system som inkluderar en

sorts centralplanering som inte involverar en stat, men ju mindre som nämns om sådana idéer desto bättre, tycker jag.

Hållbarheten i en socialist-anarkistisk ekonomi skulle i stor utsträckning bero på det naturliga systemet av maktfördelning genom den dramatiska förändringen av arbetsmarknaden som skulle ske i kölvattnet av statens avskaffande. Ytterligare maktindelning skulle kunna innebära att man ger ut aktier i arbetarägda industrier, som inte är möjliga att sälja på marknaden och som definierar äganderätt enligt ägande baserat på nyttjande och sysselsättning snarare än Lockeanska principer, som ett hinder för centralisering av kontroll över resurser. Det är vid denna tidpunkt som det sannolikt finns störst oenighet mellan anarko-socialister och marknadsanarkister. Jag anser att båda kan samexistera.

Det totala samhällsöverspännande metasystem jag föredrar innebär lokala valmöjligheter. Vissa gemenskaper skulle kunna välja att nyttja obefintlig äganderätt medan andra inte gjorde det. Slutresultatet skulle möjligen bli en geografisk delning liknande den som finns mellan dagens amerikanska delstater där lokala lagar om dödsstraff, spel och dobbel, alkoholregleringar etc är olika på olika platser. Andra frågor som anarkister och libertarianer ofta är oense om – abort, djurrättigheter, ekologi, barns rättigheter – skulle kunna hanteras på liknande sätt. Slutligen är det allmänt känt att ett socialt systems överlevnad i högsta grad beror på för det första den kulturella och intellektuella elitens konsensus, och för det andra den allmänna opinionen. Över tid kan traditioner och vanor utvecklas som främjar fortlevnad av det anarkistiska systemet genom diffusa sanktioner och socialt tryck. Som Jefferson sa: ”Ewig vaksamhet är frihetens pris”.

Vad gäller frågan om hur Wal-Mart eller McDonald's skulle kunna kommunaliseras är jag skeptisk till om så stora detaljhandels- och snabbmatskedjor av den typ vi är vana vid skulle kunna existera på en sant fri marknad. Dessa kedjors framgång är ett resultat av deras förmåga att ha lägre priser än lokala konkurrenter. Men deras lägre priser är endast möjliga genom massiva statliga subventioner för lastbils- och fartygstransporter, infrastruktur, flyg etc. Om sådana företag skulle behöva täcka sina egna kostnader även på dessa områden skulle de inte kunna konkurrera med lokala alternativ.

Om man bortser från detta scenario tror jag att sådana företag skulle kunna ”kommunaliseras” genom antingen att anställda köper ut företaget eller genom en allmän strejk för arbetarnas självstyre.

Det är också möjligt att gemenskapsfederationer, miljö-, konsument- och andra organisationer köper ut företagen. Saul Alinsky föreställde sig en gång ett industrisystem där stora grupper av mindre aktiesparare skulle träffas i stora arenor för att bestämma företagets affärspolicy. Jag är inte säker på om detta är utförbart eller ej, men det är en intressant idé.

Slutligen, låt mig säga att jag anser marknadsanarkister och andra libertarianer vara värdefulla och pålitliga allierade i den bredare kampen mot staten i sig. Jag anser denna kamp vara av överordnad prioritet. Jag anser att det finns tillräckligt med utrymme för olika ekonomiska övertygelser och institutioner att samexistera precis som det är möjligt för en mångfald av kulturer, religioner och etniska grupper att också samexistera. Jag har sympati för vem som helst som ärligt motsätter sig vad Nock beskrev som ”vår fiende, staten”. För att använda en slogan som många skulle anse vara en oxymoron – ”Anarkister, förenen eder!”.

KEITH PRESTON

»mitt mål är att avskaffa staten helt och hållet«

»En social apokalyps kanske inte är så långt borta«

Uppdrag: Krossa välfärdsstaten

De samhällen som säger sig stå högst i civilisationen har skapat den moderna välfärdsstaten, som fört med sig en välfärdsstatsmoral. Denna "moral" predikar en parasiternas kamp, där varje människa kan ges rätt på andras bekostnad. Det för med sig en ständigt ökande kostnad för den så kallade välfärdsstatens åtaganden. *Libertarianskt Forums* redaktör beskriver här hur moralen i förlängningen leder till att staten krossas under sin egen tyngd, och hur libertarianer bör förhålla sig till den.

Av de typer av stater som finns, funnits och kommer att hittas på är välfärdsstaten en av de obehagligaste. Den brukar förvisso sin våldsmakt till att kväva tillväxt och ekonomisk aktivitet, liksom den ofta väljer att reglera medborgarnas privata förehavanden. Dock har den som främsta kännetecken att den tvingar av medborgarna den större delen av deras tillgångar och deras arbete för att finansiera en mängd ovidkommande och icke-fungerande verksamheter – under illusionen att det är för deras eget bästa.

Detta kännetecknande arbete för "välfärd" påverkar i längden medborgarnas moraluppfattning. Vi ser idag hur den äldre generationen, med den traditionella – och sunda – uppfattningen att man ska göra rätt för sig, dör ut, samtidigt som välfärdsstatens barn tar vid i maktens korridorer. Denna generation (1940-, 1950- och 1960-talister) är uppväxta med välfärdsstatens löften och har indoktrinerats med hjälp av den offentliga skolplikten. Detta gör att de är statskramare utan like och deras moraluppfattning har tydliga drag av den svenska statens predikningar.

Denna generation har genom politiska val och opinionsbildning fått staten att växa med en hastighet aldrig tidigare skådad. Den relativt begränsade välfärdsstaten i Sverige fullkomligt exploderade i tillväxt under 1970- och 1980-talen. Idag har staten, i den bredare definitionen, det vill säga stat, landsting och kommuner, det yttersta ansvaret för varje del av medborgarnas liv. Man föds på barnavårdscentralen, uppfostras på kommunala dagis och i kommunala skolor, fostras till goda medborgare i reglerade arbetssituationer och tas sedan om hand på ålderns höst i offentliga inrättningar. Under hela livets resa finns staten där som påhejare, ledare, stöttare, beslutsfattare, styrare, reglerare, moder och fader.

Denna förmyndarstat, som från födsel till grav tar hand om och uppfostrar medborgarna, inkorporerar genom sin ständiga närvaro tron på makten i sinnet hos sina undersåtar. Detta märks tydligt i den moraluppfattning som ges till känna hos enskilda individer, politiker och i media. Det egna ansvaret har i varje situation fått ge vika för ständiga kall på hjälp från statsmakten – "någon borde göra något..."

Varje människa svag

Detta uppgivna rop på hjälp och krav att någon annan levererar det som önskas har välfärdsstatens barnbarn, födda på 1970- och 1980-talen, tagit till sig till fullo. Den yngre generationen påhejas ivrigt av sin föräldrageneration i kampen att officiellt få deklarerat att man har rätt till det ena och det andra. Det kan gälla allt från dagisplats till arbete, kultur och chartersemester.

Var och en av medborgarna ges, som del av en "utsatt grupp" (barn, kvinnor, homosexuella, invandrare, låginkomsttagare, arbetslösa, barnfamiljer/föräldrar, pensionärer, studenter med flera), speciella förmåner på politisk väg. De anses ha rätt till ersättning och stöd för att inte tryckas ned av starkare grupper. På detta sätt garanteras staten som centralmakt när det gäller att skapa rättvisa, samtidigt som det egna ansvaret avvecklas ytterligare.

Alla i samhället placeras på ett eller annat sätt i en eller flera svaga grupper. Vem som tillhör de starka, vilka alla andra trycks ned av, förblir emellertid osagt.

Istället för att själv försöka att skapa sig en bättre situation utifrån egna förutsättningar väljer välfärdsstatens barn och barnbarn att slå ut med armarna och kräva samhällets stöd. De är som fågelungar och ropar gapande på "någon annan" att ge dem vad de har rätt till.

Rättighetsbegreppet blir totalt urvattnat i denna hetsjakt på förmåner på andras bekostnad. Det blir en parasiternas kamp, där den som först roffar åt sig vinner. För konstnärer har rätt till att få sin konst betald och utställd, arbetslösa har rätt till arbete, föräldrar har rätt till barnomsorg, unga har rätt till bostad – samtliga har rätt att få i stort sett hela livet serverat på silverfat. Och någon annan ska betala notan.

Denna moraluppfattning är uppenbart motbjudande och kan tyckas vara ett oöverstigligt problem för den som önskar frihet under ansvar och som önskar återfå rätten till sig själv och sin framtid. Men utöver detta är allas parasiterande på alla naturligtvis orimligt i längden och välfärdsstaten kommer oundvikligen att sjunka under sin egen tyngd. Hela befolkningen agerar politiska apor, som trycker ned varandra i dyn i jakten att stå högre, som Nietzsche uttryckte det.

Som libertarian har man moralisk skyldighet att så långt det är möjligt undvika att finansiera detta ofog. Men som libertarian har man också den moraliska uppfattning som gör det möjligt att studera den ständiga dragkampen "på håll" trots att man är mitt i den. Det går också att utnyttja situationen och vända detta ökande moraliska förfall till en fördel. Om man inte kan rå på motståndaren får man använda dennes styrka som vapen!

Det finns egentligen endast två vägar att försöka rå på den rådande ordningen: att engagera sig politiskt och långsamt flytta tillbaka statens positioner "inifrån", eller genom att låta staten fortsätta sin ingångna bana och därmed gå överstyr. Jag kommer här att förespråka det senare alternativet eftersom det förra om och om igen visat sig både svårmanövrerat och kontra-produktivt.

En knuff framåt

Den rådande moralen i välfärdsstatens samhälle föreskriver förtryckta gruppers rätt till fördelar på andra gruppers bekostnad. Som libertarian kan man underblåsa denna moral för att påskynda det rådande samhällets nedgång och fall.

Kvinnors rätt till toalett och omklädningsrum skilt från herrarnas är en självklarhet enligt den rådande moralen. Att homosexuella män inte bör dela dessa inrättningar med heterosexuella män (och detsamma för kvinnor) är deras moraliska "rätt" – som därför bör tillgodoses och bekostas av staten enligt välfärdsstatens moral.

Resliga personer har givetvis rätt att kunna nyttja alla offentliga inrättningar utan att drabbas av ryggont. Således måste avståndet mellan stolsraderna på bussar, flygplan, biografier etc ökas. Bankomaternas höjd likaså.

Tjocka personer bör ha laglig rätt till bredare stolar på flyg, tåg och bussar. Korta personer har rätt att få bankomaterna sänkta till deras nivå. Rullstolsbundna har också rätt att inte "förtryckas" (enligt välfärdsstatens definition), så Liseberg och Gröna Lund bör bygga rullstolsanpassade berg-och-dalbanor och åkattraktioner.

Invandrare och flyktingar bör ha rätt att kunna tilltala alla i samhället på sitt modersmål. Skolans språkundervisning bör alltså utökas rejält och skolplikten förlängas. Låginkomsttagare bör ha

»det finns en faktisk möjlighet att vi kan få se friheten under vår livstid«

»välfärdsstatens barn slår ut med armarna och kräver samhällets stöd«

rätt till kompensation för att de tjänar mindre än höginkomsttagare på samma sätt som arbetslösa automatiskt får ersättning.

Det finns ombudsmannainstitutioner för etniska och sexuella minoriteter liksom för handikappade. Varför ska det inte också finnas offentligt finansierade ombudsmän för synsvaga, korta, långa, tjocka, smala, låg-, medel- och höginkomsttagare, fräckniga, bleka, mörka, naturintresserade, hund- och kattägare, slalomåkare och orienterare?

Det finns många grupper vars "rätt" ännu inte hävdats i den offentliga debatten, och som kan behöva en "knuff" framåt. Den danska diskussionen om gravt utvecklingsstördas rätt till sexliv, vilket fört med sig att kommunen numera bekostar nyttjandet av prostituerade, är ytterligare ett exempel på hur debatten i Sverige kan föras vidare i samförstånd med den allmänna moraliska hållningen. Har inte alla egentligen rätt till en *partner*?

Välfärdsstaten baseras på upprätthållandet av kontradiktoriska/positiva rättigheter, där den som kan bevisas vara mest synd om har rätt att leva på alla andras bekostnad. Det moderna talesättet "man måste vara frisk för att ha råd att vara sjuk" är symptomatiskt för välfärdsstaten. Om man som sjuk inte har ork att söka upp alla institutioner för stöd och kan hävda sin rätt till hjälp blir man utan.

Det så kallade välfärdssamhället har, liksom man enligt Hans-Hermann Hoppe borde ha förutsett (se *Libertarianskt Forum* nummer 2), skapat ett nytt klassamhälle där de som är finurligast när det gäller att skaffa fördelar är överklass. De som är dumma nog att arbeta och vara ärliga gentemot sina medmänniskor är förlorarna och det nya proletariatet.

Rättighetssynen bygger på ett grundläggande felslut, som tvevelsutän kommer att leda till välfärdsstatens kollaps. Den som vill bli kvitt välfärdsstatens ok har bara att vänta, även om förfallet kommer att bli kostsamt och sannolikt leda till ett våldsamt och kaotiskt tillstånd ur vilket friheten sedan har möjlighet att spira. Men det går också att påskynda förloppet.

Precis som filosofen och författarinnan Ayn Rand hävdade att endast filosofiskt medvetna motståndare till skatte- och bidragssystemen kan ha moralisk rätt att nyttja systemet, är det fullt legitimt för en libertarian att spå på den rådande moralpaniken för att på så sätt krossa välfärdsstaten. Det handlar inte om att ge upp sina principer, utan att hjälpa de destruktiva krafterna på traven – ytterligare ett steg mot det oundvikliga slutet. Man har redan slagit in på den destruktiva vägen genom den omoraliska moralen.

Det kan tyckas kontraproduktivt att hjälpa den stat som förtrycker oss att växa ytterligare. Men med handen på hjärtat, är det realistiskt att tro att man kan förändra systemet? För att göra detta krävs en moralisk/ideologisk omsvängning hos den stora massan. Den måste inse att välfärdsstatens moral är ett rovdjurs, den måste inse att rätten inte kan vara positiv – det finns ingen rätt till annan eller annans.

Stora hjärnor har sedan upplysningstidens avbräck försökt åstadkomma denna moraliska omsvängning, men stött på patrull och misslyckats. När bollen väl kommit i rullning har den inte gått att stoppa.

Långt gången kollektivism

De välfärdsfascistiska organisationerna, som Reclaim the Streets, visar tydligt vilka det är som idag för debatten. De vill föra välfärdsstaten vidare till en ytterligare nivå av förtryck och terror. Från fascistisk socialism till postvälfärdism.

68-vänsterns barn, det vill säga välfärdsstatens barnbarn, protesterar inte mot privat företagande eller kapitalism – de protesterar mot *ägande*. Med andra ord följer de ultravänsterns feltolkning av Prodhouns välkända uttalande att "egendom är stöld". Allt som står i vänsterfascisternas väg krossas och förstörs – såväl privata butiker som offentliga parkbänkar och polisbilar.

Går det att omvända dessa ondskefulla krafter genom att försöka påverka det politiska systemet inifrån? Kan man förmå Reclaim the Streets, Anti-fascistisk Aktion och de andra våldsrörelserna att anamma en fredligt individualistisk och kapitalistisk hållning ge-

nom engagemang i något av de politiska (borgerliga?) partierna? Föga troligt.

Det är klart ändamålsenligt för en libertarian att själv bidra till sina angräparers självförvållade och sökta destruktion och därefter stillatigande se på när det faller, liksom hjältarna i Rands succéroman *Och världen skälvde*. I romanen lämnar hjältarna, kapitalisterna och skaparna, världen åt dess öde och lämnar inte kvar sina skapelser.

Den svenska välfärdsstaten och samhället i dess kölvatten har gått så långt på kollektivismens väg att det är uppenbart omöjligt att åter få samhället på rätt köl. Många libertarianska filosofer och författare siar att vägen till frihet trots allt måste gå via ett oundvikligt tillstånd av kaos. Kanske behövs det en tids kaos efter statens totala sammanbrott för att lysa upp dunkla sinnen och tvätta bort solkiga filosofier. Först därefter, när dagens kannibalistiska samhällsklimat rensats från våra medmänniskors medvetande, kan ett samhälle byggas på principer om självägande och frihet.

Men det finns en, om än osannolik, möjlighet att en eskalerande välfärdsstat innebär ett uppvaknande och att en tillräckligt stor del av folket reser sig mot förtrycket och det annalkande sammanbrottet. Detta skulle onekligen vara en lättnad, men med tanke på hur man idag agerar verkar det inte troligt. Istället är det sannolikt att utvecklingen kommer att fortgå och öka i hastighet. Samhället kommer att bli än mer outhärdligt och än mer förtryckande.

Hur som helst går vi en svår tid till mötes och det är upp till oss själva att ordna trygghet i den kommande katastrofen. Både för att själva kunna möta den och för att kunna stå de mindre lyckligt lot-tade bi.

När allt kommer kring kan emellertid följande sägas med visshet: Det första är att det kommer att bli värre, mycket värre. Och i askan efter välfärdsstaten behövs libertarianer, sunda i sinnet och oklanderliga i moralen, att leda vägen genom mörkret.

Det andra är att det finns en faktisk möjlighet att vi kan få se friheten under vår livstid, men på vägen väntar ökat förtryck. Det är upp till var och en av oss att bestämma om vi ska ge den en hjälp på traven eller stillatigande se på när den värld människan skapat går mot sin undergång.

PER BYLUND

INTERNATIONELLT SAMARBETE:

International Society for Individual Liberty

Libertarianskt forum har ett formellt samarbete med den världsomspännande libertarianska organisationen International Society for Individual Liberty (ISIL). ISIL har sedan 1989 hållit frihetens fana högt och representeras idag i över 90 länder världen över. Här presenterar ordförande Vincent H Miller ISIL och dess verksamhet.

När vi ser på jorden utifrån rymden verkar den vara otroligt vacker och stillsam, eller hur? Det är svårt att föreställa sig det enorma lidande som finns i stora delar av världen – den förkrossande fattigdomen, svälten, förtrycket, de oändliga krigen.

Varför finns så mycket misär bland människor – intellektuella varelser som lever på en otroligt rik planet? Hur kommer det sig att majoriteten av oss, i våra dagliga liv, kan vara produktiva och samexistera i harmoni med våra familjer, vänner och grannar; ändå genomsyras vårt samhälle av konflikter och våld? Vad är källan till denna konflikt? Hur kunde saker och ting bli så fel?

Gärningsmannen demaskerad

En källa till problem är vanliga brottslingar. De är rätteligen och universellt fördömda. Men de flesta människor inser inte att det

Returadress:
 Libertarianskt Forum
 c/o Bylund
 Galonvägen 44/3
 168 73 Bromma

B

finns bara en källa till storskalig konflikt och institutionaliserat våld – stater.

George Washington förklarade det för två sekel sedan: "Staten är inte förnuft, den är inte vältalighet, den är makt. Liksom eld är den en farlig tjänare och fruktansvärd herre."

Stater uppträdde på den tid människan började bruka jorden, för att skydda jordbrukarnas egendom från banditer och utländska ockupanter. Härskare fick licens för att skapa arméer för detta syfte. När statens ledare begränsats till att syssla med skydd, har handeln och civilisationen blomstrat.

Men tyvärr har denna makt nästan alltid missbrukats. Makten att beskatta, uppbackad av beväpnade soldater och fängelser, är makten att förslava. Härskare har ständigt använt sin våldsmakt för att berika sig själva och sina kumpaner genom att plundra befolkningen, och sadistiskt förfölja svaga minoriteter.

Dessa härskare har ofta maskerat sina handlingar i en kollektivistisk doktrin, såväl i den gamla tidens "kungars gudomliga rätt" som den moderna socialistiska "organisk samhällsteori". De har lurat folket att offra sig för det så kallade "allmänna bästa".

Socialister ser samhället som en organism i vilken människor är som kroppsceller, med specifika funktioner, att kommenderas av huvudet – "staten". Socialister tror att "vetenskaplig" central planering av ekonomin åstadkommer deras utopiska mål: ett jämlikt samhälle.

Men att ge absolut makt till ett privilegierat fåtal har *alltid* resulterat i att välståndet koncentrerats i den korrupta elitens händer. Alla andra är dömda att leva i fruktan och fattigdom. Och de med annan åsikt – på riktigt eller ej – är ett hot mot "Planen", de förtrycks barbariskt. Det grymma arvet från 1900-talets centraliserade politiska makt är i sanning det slaveri och de massmord socialistiska diktatorer som Mao, Stalin, Hitler och Pol Pot stått för.

Frihet mot makt

I motsats till detta erkänner friheten varje individs värde och värdighet. Ett fritt samhälle är baserat på ömsesidig respekt för den omistliga rätten för varje individ att leva som han eller hon önskar så länge hon inte skadar andra genom våld eller bedrägeri.

Det fria samhällets institutioner skapas genom frivilliga sammanslutningar och finansieras privat. Staten, om den överhuvudtaget behövs, är begränsad endast till konfliktlösning och skydd för liv, frihet och egendom genom polis, domstolar och ett medborgarbaserat militärt försvar. Men även dessa organ kan finansieras genom användaravgifter eller frivilliga bidrag.

När friheten blomstrat har ekonomin och kulturen alltid gjort stora framsteg enär människor fritt kunnat ackumulera välstånd och njuta av ett bättre liv. Tolerans och intellektuell frihet har producerat en blomstringstid inom konst, filosofi och vetenskap. Klassiska Grekland, republiken Rom, det saraciska väldet, 1000-talets Kina och det tidiga USA åtnjöt avsevärd frihet och framgång.

Men det statliga tvångets otyglade tillväxt raserade friheten och rikedomerna i en efter en av dessa tidigare civilisationer. Och till för ungefär trettio år sedan verkade socialismen kunna släcka den frihet och framgång vi ärvt från Renässansen, Upplysningen och den amerikanska revolutionen.

Men socialismens fruktansvärda arv har inspirerat en ny hunger för frihet över hela världen. En återupplivad klassiskt liberal/libertariansk rörelse har visat vägen genom frihetens moraliska idéer

och erbjudit praktiska lösningar att reparera skadorna efter de auktoritära staterna. Dessa medel inkluderar att avskaffa skatter; privatisera; spola ekonomisk kontroll; ta bort statliga hinder för frihandel och invandring; förespråka äganderätten (inklusive skydd för miljön), decentralisering, ära och skydda de omistliga rättigheterna till självförsvar och sluta förföljelser som drogförbud och censur.

Många av ledarna för denna världsomspännande frihetsrörelse är medlemmar i *Individual Society for Individual Liberty*.

Varför ISIL?

Vårt värv beskrivs väl av ISILs principförklaring:

"The International Society for Individual Liberty is an association of individuals and organizations dedicated to building a free and peaceful world, respect for individual rights and liberties, and an open and competitive economic system based on voluntary exchange and free trade. Members and affiliated organizations pursue these goals through independent action, using their freely-chosen strategies. The association exists to promote the exchange of information and ideas, to study diverse strategies, and to foster fellowship."

Denna utbildnings- och nätverkandeverksamhet började i USA redan 1969 när det ursprungliga Society for Individual Liberty (SIL), den första gräsrotslibertarianska rörelsen, skapades i Pennsylvania av Jarret Wollstein, Dave Walter och Don Ernsberger. De startade Tax Protest Day och Census Protests, publicerade över 40 ämnesfoldrar och organiserade en uppsjö campus-grupper och konferenser över hela USA. Denna pionjär, SIL, var grogrunden för många framtida libertarianska organisationer.

1980 skapade jag, med kanadensiskt ursprung, Libertarian International. Inspiration till att bygga frihetsnätverk utomlands hämtades från SILs modell och 1982 hölls den första världskonferensen i Zürich, Schweiz.

De två organisationerna gick ihop 1989 för att skapa International Society for Individual Liberty, som blev en icke vinstdrivande utbildningsstiftelse.

ISIL är en partipolitiskt obunden organisation med medlemmar från livets alla skeden i ungefär 90 länder. Beundrare har beskrivit ISIL som en "frihetens världsfamilj".

ISILs medlemmar nyttjar många medel och strategier för att föra fram friheten. Några undervisar på skolor och universitet, några skriver essäer och böcker, några är journalister, några skapar nätverk med hjälp av datorkontakter, några arbetar genom politiska rörelser och ytterligare några arbetar i enfrågerörelser. Vissa lägger fram politiska förslag, andra påverkar allmänheten.

VINCENT H MILLER

